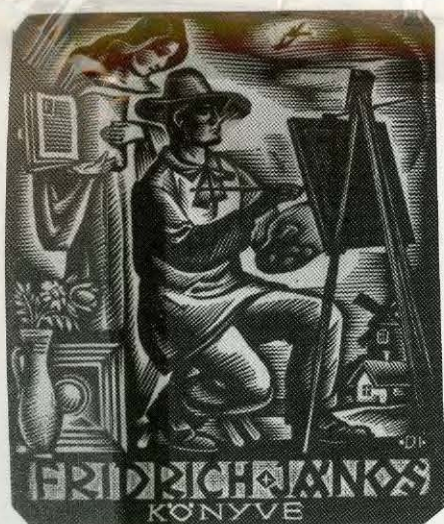

• KOSZTA JÓZSEF MŰZEUM •
FRIDRICH-FÉLE FOTOGRAFIAI
NAPFÉNY-MŰTERME
ÉPÜLT 1905-BEN
IPARTÖRTÉNETI EMLÉKHELY
FELÚJÍTVA 1995/97-BEN

Tokácsliné Fridrich Ida — Rózsa Gábor

FRIDRICH ALBUM

MŰLT — JELEN — JÖVENDŐ

Tokácsliné Fridrich Ida – Rózsa Gábor

FRIDRICH ALBUM

Múlt – Jelen – Jövő

Szentesi fotótörténet sok képpel

Fridrich János Fényirdájából

2001

Helyism!

Szentesi János Rózsa
Helyism! Gyűjteménye
Rózsa – Helyism!

Gábor

2015 MAREK 21

VKSZ45478

HOGYF EDITIO
BUDAPEST

ISO

MM / Jn. 11

A színes felvételeket és reprodukciókat
Szélpál István készítette.

Az esküvői kép
„Böbe-Fotó” Szabóné Remzső Erzsébet munkája.

A műtermi felvételt Nagy István készítette.

A fekete-fehér reprodukciók Rózsa Gábor munkái.

A fedélterv Mocsonoky Hanga munkája

© 2001 Rózsa Gábor

ISBN 963 8484 53 5

HOGYF EDITIO 1145 Budapest, Róna u. 169.

Szöveg- és képfeldolgozás Mocsonoky Gábor

Nyomdai munkák PROSPEKTKOP Kft.

A Fotóművészet Szakmai Kollégium megbízásából
támogatta a Nemzeti Kulturális Alapprogram Igazgatósága

Fridrich János fotográfus (1874–1958) utolsó önarcképe.

Édesapámat én már mindig csak ősznek láttam. Családi anekdota őrizte meg, hogy az egykor még vörös hajú fényképész legény az első leánykérésnél bizony kosarat kapott... A fekete ébenfa sétatbot mindig a kezében volt, azzal járt, az koppant minden nap pontban fél egykor az előszobában. Ilyen volt nálunk a terítés gongütése. Apuka egész életére sánta maradt még a Nagy Háborúból, a galíciai srapnelszilánkoktól. Hiába műtötték többször is. A bot és a bicebóca járás a lényéhez hozzá tartozott.

Nemcsak az ebédre érkezett pontosan. Egész életét, így a miénket is óramű szabályozta, melynek rugója a fotográfiai munka törvényszerű rugalmassága volt. A nap mint nap ismétlődő fényírdai folyamatok szabályozták, meghatározták a család mindennapjait. Mindannyian egy-egy óramű pontosan fontos részei voltunk egész életünk „ketyegő” mindennapjainak. Persze most már másképpen látom, mint négy éves gyermek, majd a kisiskolás szemével. Végül a nagylány lelkiségével, és most már a „két hetes” (77) korombeli rendkívül meghatározó, mégis csak összegző emlékeimmel.

A szemüvege bizony mindig ott volt az orrán! Hiszen a mestersege is jobban igénybe vette az amúgy is érzékeny kék szemét. A békától mi azért féltünk. Egyszer lapáttal próbált kitessekélni egy brekkencset, az meg ijedtében a szemébe lövellte a maró nedvét, ami hosszasan elhúzódó látássérülést okozott neki.

Apám a segédidejétől kezdve mindig csak másokért dolgozott. Őrzöm a múlt századvégi leveleket, amelyeket még Edelényből az édesapja, majd az egri Sánc-negyedből özvegy édesanyja és két húga küldözgetett utána. Hol csak a szomszédos Miskolcra, hol már a felvidéki Lőcsére, Hol a pannon Szombathelyre, hol meg már a sáros Szentesre:

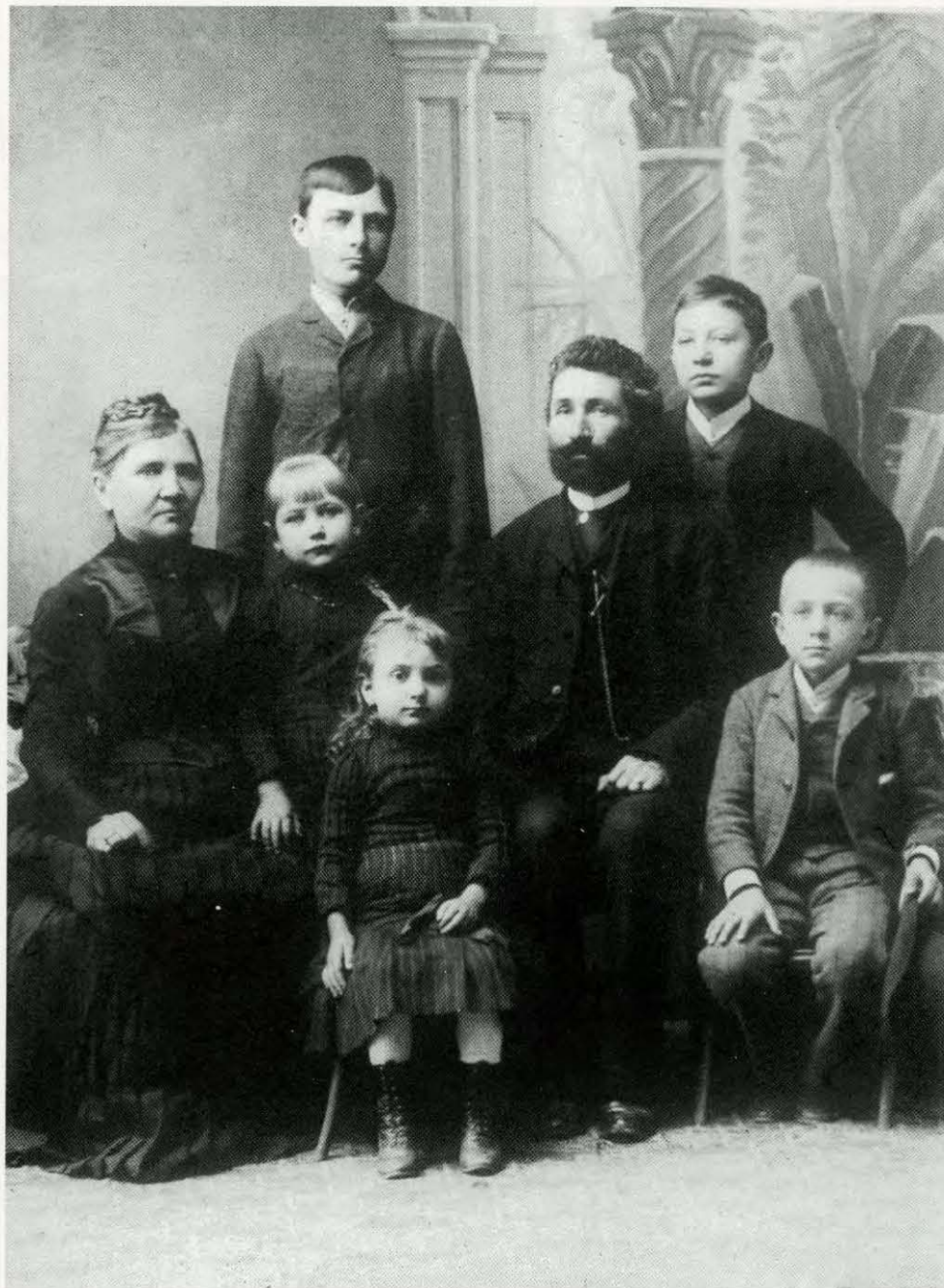
Édes Fiam! Itt küld Mamád három pár ruhát és két zsebkendőt. A szennyesedet szedd össze, és összeírva küldd haza; a zsebkendőkre vigyázz, és ne hagyogasd el. Küld Mamád egy kalácsot, de csak kicsit, hogy meg ne terheld vele a gyomrod. Üzend, vagy írd meg, mennyi ruha van nálad?

A cipőt igen hamar elnyúztad, hogy már másikat kérsz. Ha már végképpen nem használhatod, menj el Krausz Úrhoz, s kérj tőle egy párat – ha valamelyikünk bemegy, talán a jövő héten, majd kifizetjük.

Kitartó szorgalmat és jó viseletet kívánva

Mamád és testvéreiddel együtt ölel és csókol

Édes Apád

Fridrich Antal rk. kántortanító családjával a miskolci Szinay-féle műteremben. János édesapjától jobbra, a kisebbik álló figura. Tóni bátyja előtt édesanyja, Füst Erzsébet ül a kicsikkel, Erzsikével, Mariskával és a kis Dezsővel.

Édesapja Edelényben volt kántortanító 26 éven át. Apámat előbb Miskolcra adták be fényképész inasnak Szinayhoz, majd apja halála után Váncsához került. Családja Egerbe költözött, ő pedig megkezdte a vándorlást. Először Lőcsén próbálkozott, majd Szombathelyre került Divaldhoz.

Az inas-évekről sokat mesélt. Mint mindenütt az inast, őt is mindenre használták; takarítás, pesztrálás, boltokba, kocsmába szaladás közben a szakmát csak leshette. Ezzel szemben a rajzolás a vérében volt. Rengeteget másolt metszetekről, művészi képeslapokról. Több vázlatfüzetét, és egy óriási vászonba kötött grafikai mappáját őrizzuk a szentesi időkből. Ebben is sorjáznak a gondos kiviteli ceruzarajzok, és az akkori szecesszió szelében kelt tusrajzok, vízfestmények, köztük már több természet utáni is.

A segédlevelével jött az Alföldre, először 1893-ban. Szentes elrettentette. A mai Apponyi tér (akkoriban állatvásártér) egy süppedő sártenger volt. Aki a vasútállomásról a főutca felé indult meg gyalog, annak fa palincsokon kellett egyensúlyoznia. A házak mindenütt szürkék voltak, aljuk a „tüve-húzóval” feketére festve. Megrettent, megfordult, és szépen visszaballagott az állomásra. Amikor megtudta, hogy csak másnap indul Szolnok felé vonat, mégis csak megkereste a meghirdetett segédi helyet.

Fridrich János a Hertzl-Hegedűs fotográfuséknál második otthonra talált. A zsidó házaspár Dunakömlődről jött Szentesre. Két műtermük is volt, egyik a vásártéren, amolyan fabódé, másik a főutcaból nyílóan az akkor még nyílt árokban csordogáló Görgőss partján. A műterem a Károlyi-féle ház tőszomszédságában, az udvarban volt felépítve. Szép ezüstoffenyők bólogattak ki az utcára. Vásári kitelepülésekkel is foglalkoztak. Szegváron, a volt megyeház szomszédságában pl. a sarki szatócsboltban fényképeztek. Hertzl bácsi betegséggel, majd halálával Fridrich János segéd úrra maradt minden munka. Az özvegyi jogon fenntartott iparengedéllyel, mint „Hegedűs utóda” jegyezte magát, így működtette a műtermet, tehát kulcsember lett a családban.

Az özvegynek két kislánya volt, Ilona és Katalin. Apám Szentesen maradt. Esténként szépen alakultak a barátságok. Sokat fényképezett és rajzolt is saját örömeire. Óriás kerekű velocipéddel járta be a környéket. Joó Bélát, a betegeskedő festőművészt elsőként mondhatta barátjának, majd Kolpaszky György evangélikus tanítót, akivel később sógorságba is keveredett.

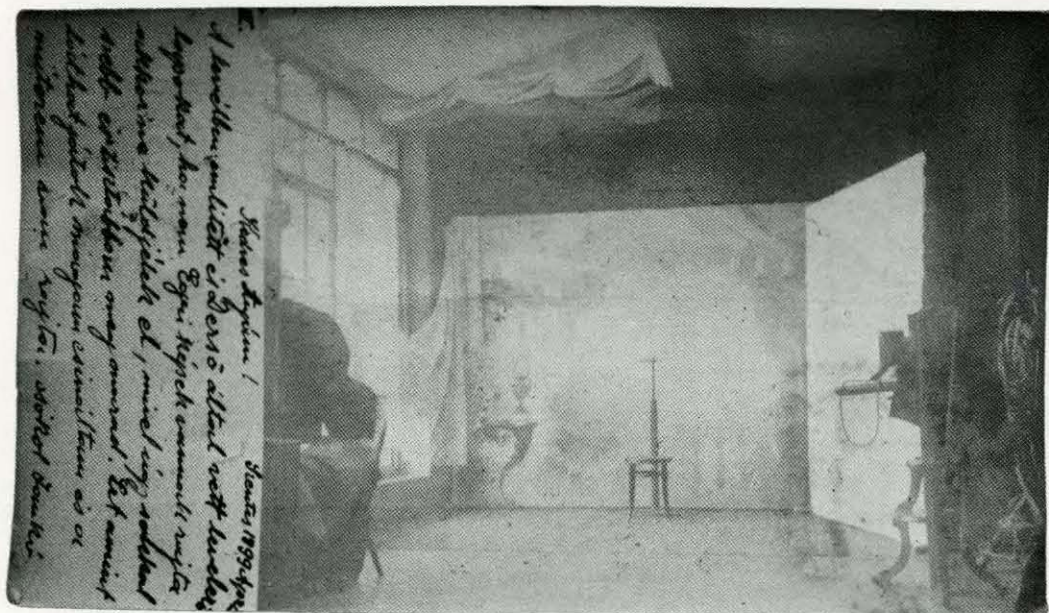

Szentesi népzeneészek: tekerős, klárnétos és bőrdudás Fridrich János felvételén,
 1898-ban édesanyjához írt soraival.

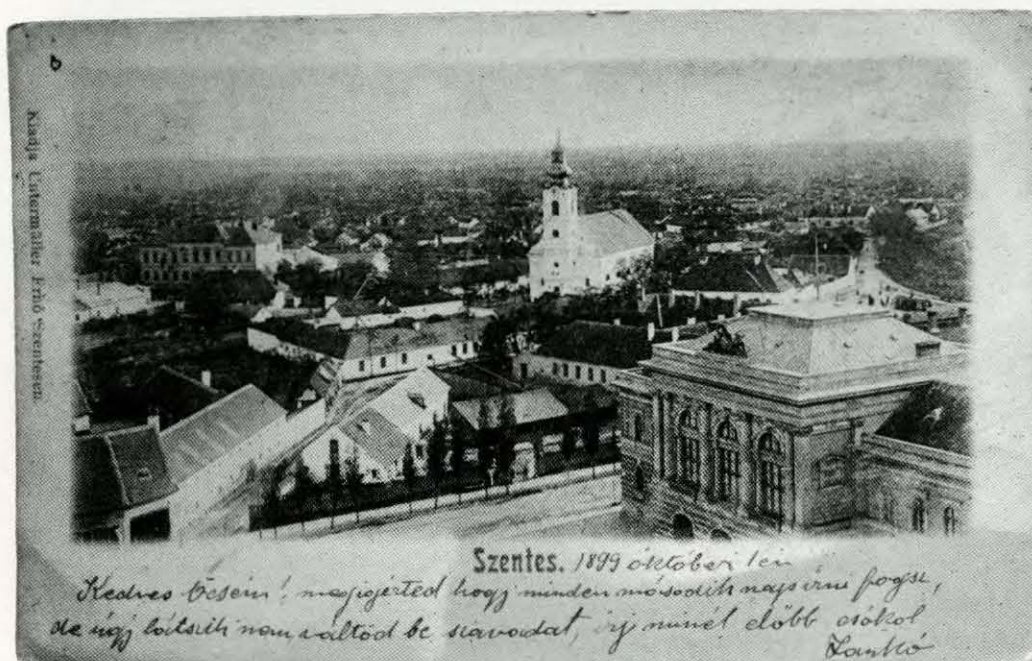
Akkoriban a millenniumi, majd a századfordulós fényességben Szentese megyeközponti szerepének megerősödésével egyre-másra alakultak a civil egyesületek a városban. Az ifjúság tudatosan érdeklődött és közeledett a művészetek felé. Joó Károly református kántor, orgonaművész és zeneszerző köré, Béla fia barátai, ifjú református és evangélikus lelkészek, az akkoriban államosodó főgimnázium fiatal tanárai gyűltek társaságokba. Működött az Úri Kaszinó és a jótékony felekezeti nőegyletek is tevékenykedtek. Az iparosok megalapították a Jóbarátok Asztaltársaságát, melyben havonta találkoztak. Fő céljuk ugyan a szolid mulatozás volt, de a megszűnőben levő céhek szerepét, a kontárok üldözését és az iparos ifjúság művelődését is elősegítették. Az iparos ifjak önképző köre 1896-ban bontott zászlót, és nem kellett két évtized, hogy a városnak önálló kórusai és szimfonikus zenekara is legyen. A korai szecessziós Petőfi-szállodának nemcsak pazar étterme és sörözője, no meg cukrászdája működött a kor igényes szalon-, cigány- és bárzenéjével, de udvarában magyar színház működött. Önálló társulata ugyan sohasem volt, de a műsorai annál változatosabbak voltak, mert a téli színházi évadot mindig követte egy nyári is, egy-egy közönségért vetélkedő vándor társulattal.

Apámnak módjában volt, hogy kedvtelésének éljen. Velocipédjén utazó gépével, egy 50×30×50 cm-es faszerkezetű dobozzal, lencsével és összehajtható fotóállvánnyal, no meg elegendő mennyiségű fakazettába töltött negatív üveglemezzel járta be Szentest és környékét. Lefényképezte az áradó, ki-kilépő Tiszát, a tutajos faúsztatást. Vonzotta őt a lenyugvó Nap viziútja, az „aranyhíd” ellenfényes megörökítése. Végigfotografálta mind a 24 szélmalmot, a város összes középületét ugyanúgy mint a cigányputrikat és a jelentősebb tanyákat, csárdákat is. Divatba hozta a tanyagazdaságok színezett tájképeit is.

Saját műtermét 1905-ben nyitotta meg. Teljesen hitelből építette fel a magyar ortodox görög templom, az ún. „Görög Udvar” területén. A templomot akkor még vaskerítés védte, és ott sorakoztak az egyházi hivatal helyiségei, a tanítói- és kántorlakások is az udvarban. A főutca felől az emeletes paplak (görög bérház) állt, földszintjén üzletekkel, és a szép bolthajtásos nagykapuból épp a fényirda portáljára lehetett belátni, bejárni. Szerencsés helyen volt, mert a nagy udvaron még később is mindig elfértek a hintók és a kocsik az egész fényképezkedő násznéppel együtt. A napfényt az üvegtető engedte be, s az első bizony nem volt megfelelően vastag. Ezért nádszövet védte, s amikor a felvételezés következett, odakint fel kellett csavarni a nádszőnyeget.

A Hertzl-Hegedűs féle Görgös-parti udvari műterem belső képe 1899 augusztusában Fridrich János saját készítésű levlapján édesanyjához írt soraival.

Szentesi panoráma a református nagytemplom tornyából Fridrich János felvételén, Untermüller Ernő kiadásában megjelent levelező lapon, Dezső öccséhez írt soraival.

A Hegedűs-féle műterem belsőről is készített rajzokat, és egy rég megsárgult levelező lapot is őrzünk, melyet édesanyjának küldött Egerbe. Ennek szélén olvasható:

III. Szentés, 1899. Április

Kedves Anyám!

A levélben említett, és Dezső által vett levelező lapokat, ha nem egri képek vannak rajta, akkor ne küldjétek el, mert úgy sokkal szebb, és tisztábban megmarad. Ezt, amint látjátok, magam csináltam, és a műterem van rajta.

Csókol Jankó

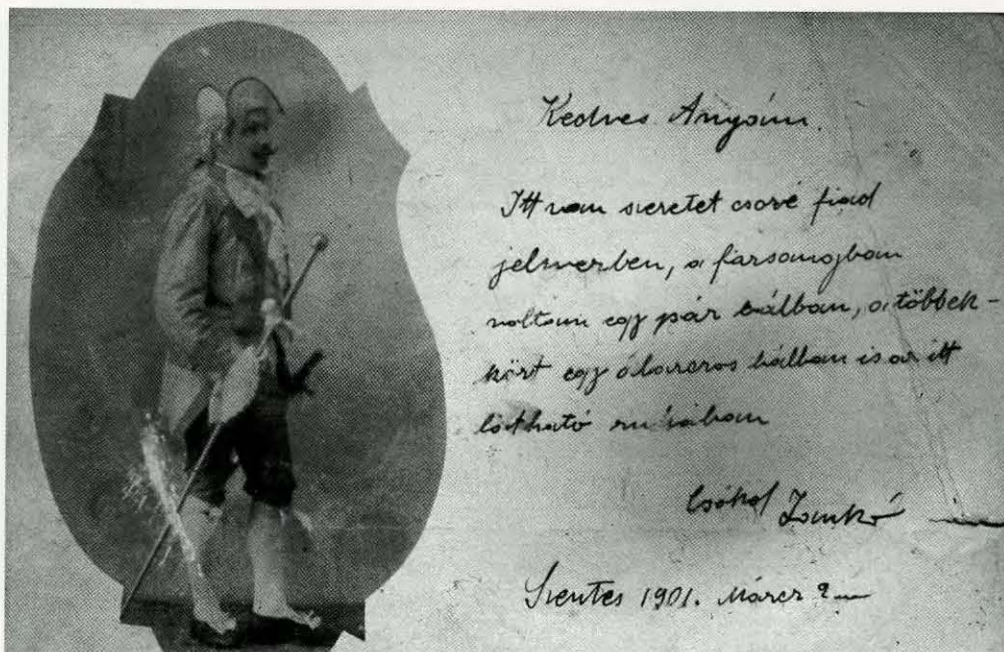
A római hármás jelzi, hogy ez már a harmadik levelezőlap-híradás volt saját felvételével az új, szentesi környezetéről. A halvány képen is jól kivehető a bal oldali falba illesztett üvegablak-sor, fölötte a fényvédő, tompító vászonnal takart üvegtetővel. Lent balra, az üvegablak-sor fényével szembe helyezett tükrös retusáló asztal, és egy szék lóg be, hátul a kerti környezetet imitáló háttér-dekoráció. Előtte fejtámlás szék áll a médiumok számára, jobbról pedig egy fehér derítő vászon elé állított óriási három lábú statívon azt az iparművészeti egyedi fakamerát látjuk, mely még most is a legrégebb instrumentumunk. Szövegéből is ugyanaz derül ki, mint már több másik fennmaradt fényképes lapjából, hogy saját felvételű szentesi lapokkal látta el családját is, és hogy képei megmaradjanak, inkább egri képeket kért postára adni cserébe.

Szentés főterét ábrázolja egy másik saját felvételű lapja, de ez már nem fotópapíron, hanem fekete-fehér nyomtatásban jelenik meg, és Untermüller Ernő kiadásában a legelső szentesi levelező lapok közül való. Dezső öccsének írta:

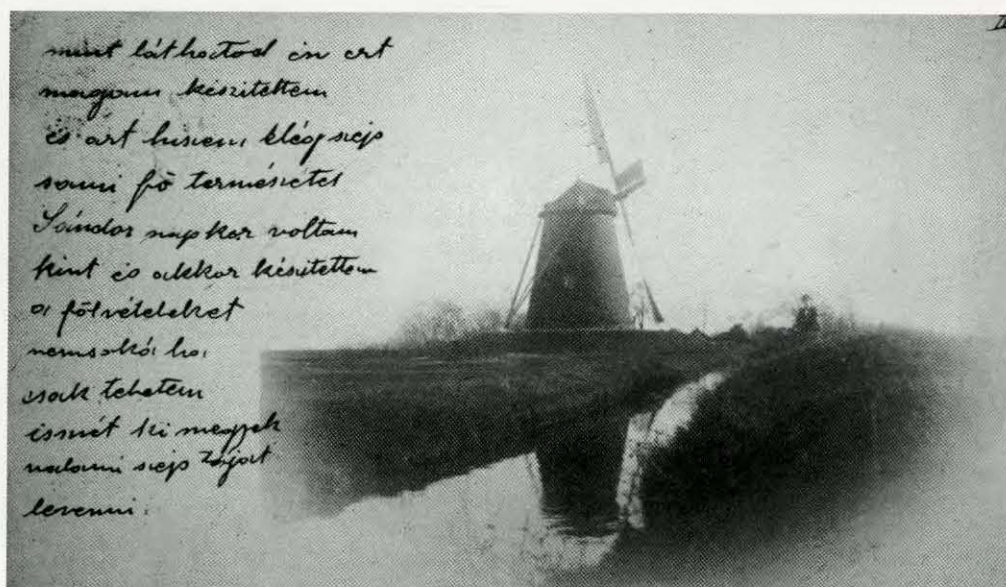
Szentés 1899. október 1 én

Kedves Öcsém! Megígérted, hogy minden második nap írni fogsz, de úgy látszik nem váltod be szavaidat. Írj minél előbb, csókol Jankó.

Ennek a levelezőlapnak több kiadása is volt, köztük egy majd 180 fokos nyílású panoráma-képpel, melyet olyan ügyesen montíroztak, hogy észre sem venni az illesztést, és az alföldi sík látóhatár sem görbül meg rajta a felvételező lencse torzítása miatt. Fridrich már a kezdetektől fogva ugyanazzal a lencsével nagyított, mint amit a felvételezéshez használt. A torzított negatív-fénymenetet visszafelé ellenkező előjellel javította, így a nagyított papírképei mind-mind elrajzolás-mentesek maradtak. Különösen a portré felvételek élethűsége terén térült meg a kamera-konform objektívek használata.

Fridrich János farsangi maskarában, mint szentesi „csöze”
1901 márciusában édesanyjához írt soraival.

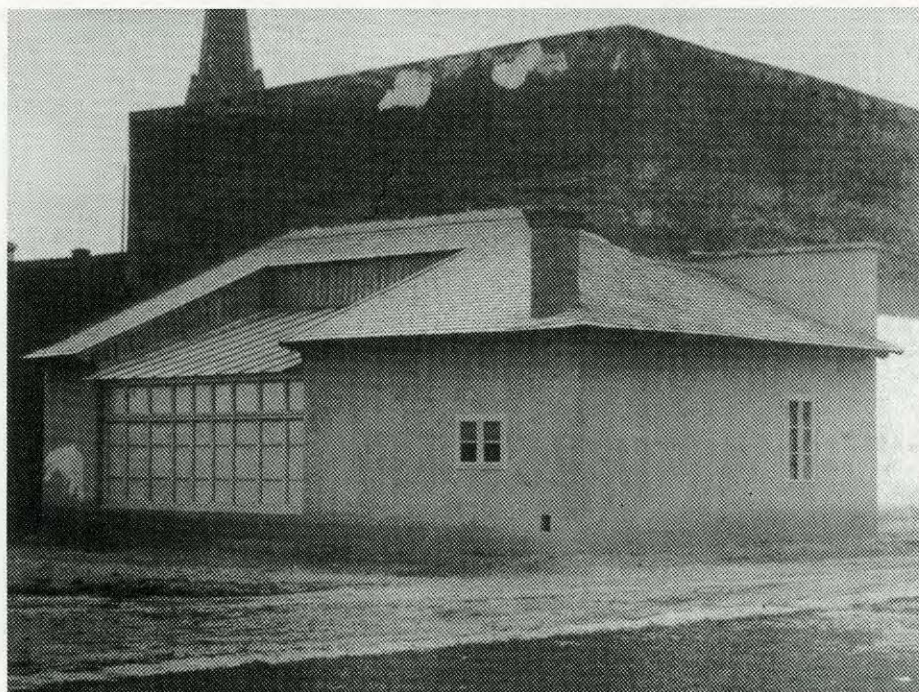

Egy Szentes-alsópárti tavaszi kirándulás emléképe a Kis-érparti
szélmalommal, Fridrich János élménybeszámoló soraival.

A műtermi felvételek között nemcsak a megrendelők szerepeltek. Saját művészi igényének megfelelően karakter-figurákat örökített meg, szép menyecskéket, jellegzetes figuráit az Alföldnek. Volt erre ideje, mert a mezőgazdasági élet ritmusának megfelelően alakult a műterem forgalma is. Év, mint év mindig jellemző maradt, hogy a nagy forgalom Szent Mihály nap (IX. 29.) után volt, a gazdasági cselédek átszerződésekor, meg a kukoricatörést követő lakodalmak idején. Meg még Karácsony táján, amikor az összegyűlt rokonsággal családi felvételekre érkeztek a „népek”. Szilvesztertől húsvétig jóformán leállt az üzlet forgalma. Ilyenkor nap nap után úgy érkezett haza Apukánk, hogy; – Egy lélek se volt!

Igényes baráti kör alakult ki a műterem vendégeiből. Jellemző módon csak férfiak, de nem akárik. Jól érezhették magukat vasárnap délelőttöknként istentisztelet vagy mise után, míg otthon az aszonyok sűrögtek forogtak az ünnepi ebéd érdekében. Az urak ilyenkor inkább csak a műterembe jártak traccsolni. Szerethettek itt időzni, mert az ateliert „ATI”-nak becézték. 1908. március 13-án, Fridrich egy csoportképet is készített „Az ATI és látogatói” címmel. Két díszvendége, Joó Károly kántor, és az udvargazda görög pópa köré a helybéli bankáron kívül festőművészek, verselő, írogató tanárok és egy imaház építő lelkész, Joó Béla képeinek alkalmi tárlatában álltak lencse elé. Mindegyikük úgy, ahogy a háta mögött kiakasztott képhez kötődik. Egyedül Fridrich János nem állt bele a csoportképbe, pedig a bal sarokban ott volt a róla készült Joó-festmény is. A műteremben ma is ott áll a portré egy stafflin (festőállványon).

Ebben az időben már készen állt az új evangélikus templom, az iskola és a tanítói lakás is. Sulcz Erzsébet nagynéném esküvője volt az első a templomban. A harangot Sulcz Endréné, Franciszti Mária ajándékozta. Sulcz Károly városi pénztárnok, egyházi főgondnok és a polgármester leánya, Kristó Nagy Lidia házasságából született harmadik leányt Sulcz Idát Apám hiába kérte meg. A rátarti szülők kikosarazták...

Az 1905-ben a Görög Udvarban felépült üvegtetőes műterem,
hátterben a Takaréktár tűzfalával és az evangélikus toronnyal.

Az „ATI” ÉS LÁTOGATÓI 1908. III. 13-án. Belső felvétel
a Fridrich-műteremről Joó Béla festőművész házi tárlatán.

Nem adták lányukat egy jött-ment, vörös hajú fényképész le-
gényhez. De a szülők pár hónap múlva meghaltak, a fiatalok azon-
nal összeházasodtak, és gyászruhában esküdtek meg. A hat Sulcz-
gyermek közül Ida kishúgát, a még kiskorú Gizellát az ifjú házások
vették gyámságuk alá. A Sulcz-örökségre, ami akkor a Harrucker
utcai házból és kb. 60 hold földből állt, a gyámhatóság is rátette a
kezeit, így a fiataloknak szinte semmi nem jutott.

Özveggy édesanyja és két kishúga, Erzsike és Marika az egi Sác-
negyedben (Szőlő utca 11.) varrták, slingelték a stafirungot: ingeket,
ágyneműt, ágykabátokat, alsószoknyák és nyitott nadrágok tucatját.
A csodálatos, arasznyi széles fehér-hímzések, csipkék hada hajókoffer-
ban érkezett Szentesre, majd hozzánk került az árvákkal együtt.

Apám ekkor vette meg az Iskola utca 5. szám alatti, vályogból
vert kicsi öreg parasztházat. Innen már nekem is vannak emlékeim, de
fényképek is tanúsítják, hogyan történt a kicsinosítása. A mennyezeti
gerendákat faburkolattal fedette be, gyönyörűen ráapplikált fa-girland-
okkal. A nyitott verandáról belépve a középső szoba mennyezeti fa-
burkolata is rozettás volt. A falak telve festett tányérokkal és már ak-
koriban is sok-sok festménnyel. Csak a harmadik szoba maradt fa-
gerendás. De ez olyan nagy szoba volt, hogy itt fért el az öt ágy, és
még az ebédlő asztalt is itt lehetett hosszúra kinyitni. A jól benapozó
déli oldalára nagy ablakokat rakatott be. Széles párkányaik szolgáltak
tanuló asztalként is a mi számunkra. Apám részére külön műterem-
szoba volt meghagyva. Itt volt az önálló festőállványa, és a rengeteg
könyve... Egy különálló nagy kamrát foglalt le a gyámgyerekek stafí-
runga, és teljes bútor-hozománya. Az utca kockakövezete az Úri ut-
ca (Petőfi u.) sarkától csak a Péter Pál Ottokárék házának végéig volt
kirakva, így mielőttünk már ősszel télen és tavaszon is feneketlen sár-
tenger terült el.

Fridrich János önarcképe ecsettel és palettával 1905-ből.

Nem gyerekfejjel nősült Apám! Első lányuk 1914-ben született, és alig nyolc hónapos korában meg is halt. Utána jöttünk mi, 1917-ben Erzsébet, 1921-ben Katalin, és 1922-ben pedig én – mindannyian lányok! De mégsem csak öten, hanem mindig többen, tartósan pedig heten voltunk a gyámgyerekekkel együtt. Amikor kishugyém, Gizella Kecskemétre ment nőül Jolán nővére után, gyámságukba került az 1912-ben született Gyuszika, és az 1914-es Marcsika a világháborús hősi halott dr. Sulcz Gyula, és Apám húgának Fridrich Máriának hadiárvája. Apám húga ugyanis a sógorával házasodott. Ehhez Apámnak kellett megvennie Mária hozományát, a házat és a bútort is, hogy a vőlegény sokkal tehetősebb családjának szintjén a messziről jött menyasszony is megfeleljen. Ez a többszörösen is szoros családi kapcsolat Apám egész életén végighúzódtott. Így a gyámjainak neveltetése visszahatott saját gyermekei, a mi pendüléseinkre is.

A „magyar betegség” (Morbus Hungaricus) a Kárpát-medence lakosságának felét sújtotta. Az ő családját is az vitte el. Apját, anyját, Erzsike kishugát, és még csecsemőkorban is többeket... Öcsét is segítenie kellett, amikor megbetegedett. Dezső Tarnaleleszen volt nő, családos tanító, és onnan került gyógykezelésre Szentesre. Itt nyugszik a temetőben. Pedig Apám tudta a betegség ellenszerét is. A megelőzés számára alapvető családi jelszava: – *Jó koszt, és jó levegő!* volt. De még a jó mozgást is igyekezett számunkra biztosítani. Mindig annyit, amit az igen csak zárt körülményű szakma mellett megengedhetett nekünk.

A Nagy Háborúban Galíciában harcolt. Aknaszilánkoktól sebesült a bal oldala. A sok műtét után is örök életére sánta maradt, kb. 40 apró szilánkkal a lábában. Sebesülése ellenére nagyon későn szerelték csak le. 1916-ig tartották vissza egy budapesti kórházban. A betegállomány neki ugyan nem, de a fényképész tudománya a hadikórháznak viszont nagyon jól jött.”

Esküvői képe Sulcz Idával gyászruhában.

Húsvéti nyulacskával a műterem mögötti gyepen.

Pedig vajmi vidáman indult Fridrich népfölkelő tizedes 40 évesen a csatába:

Vasárnap délután!

A tizedes úr rövid fekete botjára támaszkodva sántikált az iroda felé avval a szándékkal, hogy majd szabadságot kér. Amint odaér, éppen akkor jön kifelé az irnok és a doktor; – Éppen jókor jön Öregem! – majd lesz olyan szíves délután az irodában tartózkodni, hogy ha esetleg előfordul valami, legyen aki intézkedik! Mert mi nem jövünk be...

A tizedes úr tehát savanyúra vált arccal foglalja el helyét, s egy pár későn jövő embert útba igazít. Nem tudja mit csináljon. Unalmába leül levelet írni: „Vasárnap délután!”

De a levélírás is olyan unalmas. Már a második papírt tépi szét a tizedes úr. Mégsem találja el a kellő hangot, míg végre aztán sikerül. A legnagyobb csend borul az irodára. Csak a tollának percegése hallszik:

Kedves Idám!

Egy kissé bosszantott, hogy éppen a legfontosabb dologról nem írtál. Arról, hogy mit végeztél a Vöröskeresztnél? Mert ugye Te is elismered, hogy most ez a fő, mert hogy ha ezt most elszalasztom, hát nem tudom, mikor fog ilyen alkalom jönni!

A Merkúr ügyibe először itt akarok biztos lenni, hogy van-e neki joga ennyit követelni. Itt van egy bank iroda, majd ott kérdezősködöm. A csoport-képre nézve már írtam. Az a fő, hogy a gyermek támaszkodjon, mint ahogy föl is rajzoltam, és lehetőleg délelőtt jőjjenek, hogy rövidebben lehessen exponálni...

Négy óra. Kezd besötétedni. Én is felszedem a sátorfámat, és bemegyek a városba. Pénteken voltam moziban. Egy rendkívül bájos dolgot adtak (Nem megyek férjhez soha.) Nagyon szerettem volna, ha itt lettél volna. Rég láttam ilyen kedves dolgot.

– Hogy van Marcsa? – Úgy szeretnék már hazajutni, hogy mindig a közeltekben lehetnék. Amint az én ügyem valamerre fordul, azonnal írni fogok. Sokszor csókol benneteket:

János.

A levél alján szépen lerajzolta a kis Máriát a nagy füles mózeskosárban.

Sulcz Mária, mint Szent Margit 1912-ben.

Ebben az időben édesanyám vezette a műtermet, és Koncz Antal szobrász volt a fő segítsége. Alig győzték a sok munkát, hiszen a hadba vonuló, vagy az itthon maradt család magáról készítettett fényképeket, hírvivőnek a harcmezőre. Amikor Apuka hazajött, a háborús bevételből 60 katasztrális hold földet vehettek volna Anyuka nagy örömeire. Apuka válasza a családban sokáig szállóige maradt: – *Egy fenékkkel csak egy lovat lehet ülni.* Nem vettek földet.

Itt jegyzem meg, hogy Koszta József festőművésznak is ekkor kezdett dolgozni Fridrich János, aki alig 14 évvel volt csak „fiatalabb” – akkor éppen 44 éves. De Kosztának 1917-től 1922-ig kellett szinte látástól vakulásig festenie Singer és Wolfner „szerencsés” szerződésére, hogy megvehesse a Várháti tanyát és a földet –, mégis az csak 24 hold volt is!

Gyerek volt bőven! Az én érkezésemtől már 46 éves volt Apám. December 10-re óriási hó esett. Utat kellett lapátolnia, hogy ki-be járassunk. Anyám sürgette, hogy induljon bábáért, de Apuka még korainak tartotta felkelteni. Mire elment érte, és megérkeztek, én már megszülettem.

Mérhetetlen szeretettel nevelgettek minket. Apánk is részt vett a heti füröztetésben. Behozta a kádat a konyhába, a hátán cipelt bennünket be a szobába, akkor már tisztán... A kis fehér ingecskéket a csipke mintájukról különböztettük meg. Éjszaka is mindig ő kelt fel, ha valamivel el kellett látni bennünket. Biztonságos, boldog gyermekkoromra emlékszem. A napi ébresztő rigmusát – *Téj túró tejfel...* – mindig személyre szólóan dalolta. Majd: – *Hasatokra süt a Nap!* – *A jó holdus már a hetedik faluban jár!*

Óvodába nem jártunk. Másodikos voltam (1930), amikor felépült a Kossuth téri református iskola. Még elemisták voltunk, de már segítettünk a műteremben. Amíg Apuka a sötétszobában volt, mi őriztük a műtermet. Ha jött valaki, szóval tartottuk, amíg elő nem tudott jönni. Gyorsan elpakolta a fényre érzékeny papírokat, amikor a „kopírozás” folyt. Így hívtuk a kontakt másolást, a nagy 40×50 cm-es másolókerettel.

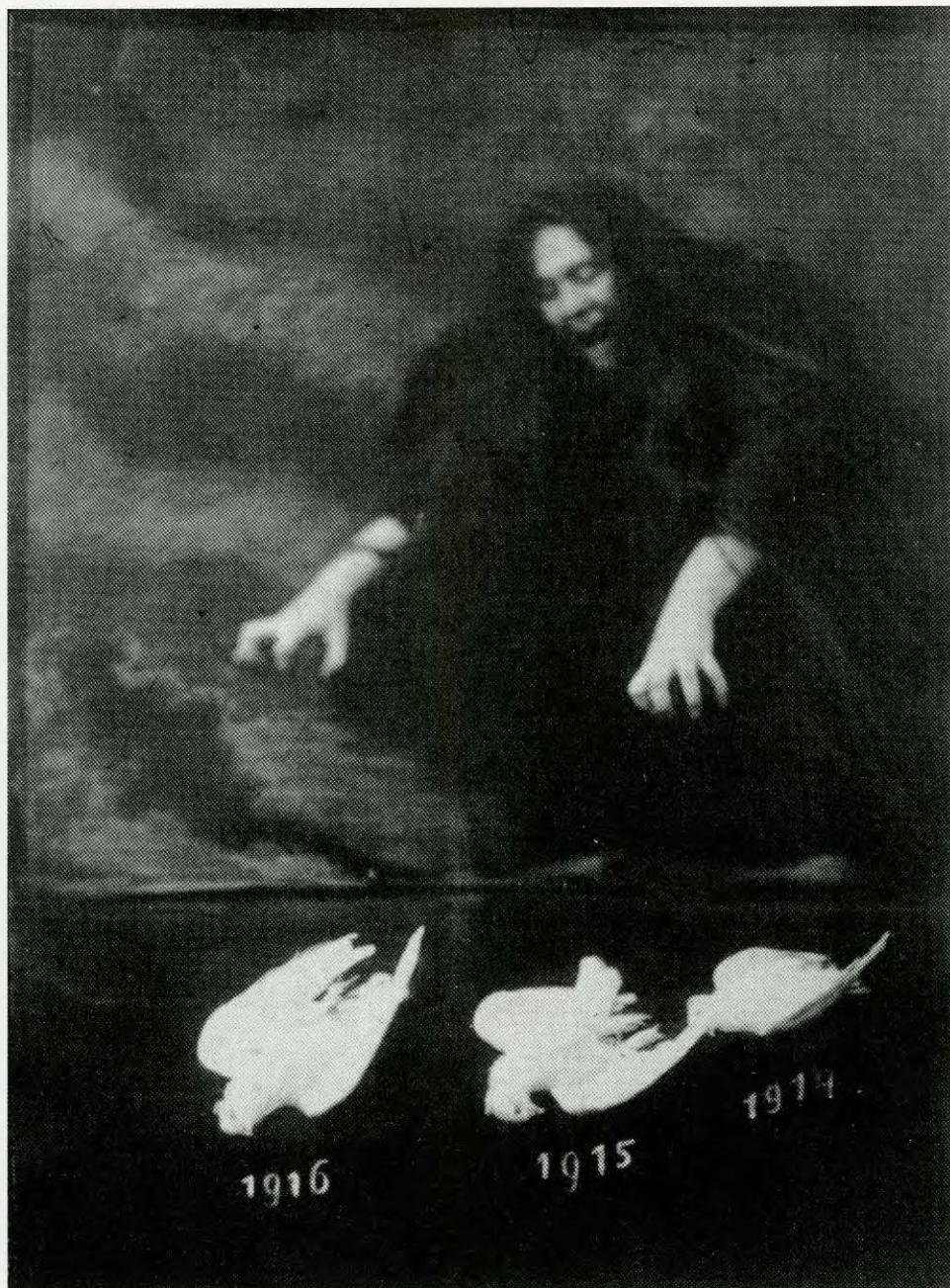
Fridrich népfelkelő tizedes és neje az elsőszülött leánykával
a Széchenyi-kertben 1915 körül.

Ahogy nőttünk, úgy kerülhettünk egyre beljebb a laboratórium-ba is. Sziszike (Erzsébet) exponált, Apuka hívta elő a képeket. A leggyakrabban Kata vagy én ültünk a padon. Előttünk két nagy tálcá; egyikben víz, a másikban fixirnátron. Az öblítő vizet gyakran cseréltük 20–30 kép után. A metolos hívó így nem színezte sárgára a fixirnátront. A fixálási időt is nekünk kellett figyelni. A földön levő tálcából 10 perc elteltével kellett a képeket kidobni a vízbe. Persze egyenként, és türelmesen visszacsöpögtetve a nátront. A kép élet-tartamát az alapos áztatás garantálta! Legalább hét vízben, majd két óra hosszát lett csak kész. A vízcseréhez két tálcát használtunk. A képek hol arccal felfelé, hol meg fordítva kerültek a frissebb, újabb áztatóvízbe.

A vizet a főtérről hordtuk. Ugyanarról a kifolyóról, melyből a konflis sor lovacskaít itatták. (A mostani – reméljük megszűnő – zászlórudak környékén volt.) Amikor ez nem folyt valamiért, a Vár-megyeház előtti nagy kútra kellett járni a két hatliteres bádóg kantá-
val. Egyébként meg ásott kútvíz a görög udvarban is volt. Állt ott egy gémeskút, ahonnan már csak 10 éves korunkban húzhattunk, meríthettünk vizet. A fülünkben duruzsolt az anyai aggodalom: – Bele ne hajolj, bele ne ess!

A kiáztatott képeket kiszedték, fehér lepedőre raktuk, és leitat-tuk. Majd átraktuk egy másik, száraz lepedőre. Előfordult, hogy a műterem szőnyegén négy lepedőnyi helyet is a száradó képek foglal-tak el. Hetente kétszer volt másolás, ragasztás rizskeményítővel... A család heti „menetrendjét” a fényképész munka mennyisége hatá-rozta meg. A műterem szokásos nyitva tartása reggel 8-tól délután 1-ig, azután 3-tól este 7-ig volt. De ha valaki csak délben ért rá el-jönni az elkészült munkáért – és ilyen jócskán akadt -, olyankor ebéd helyett inkább csak ügyeletbe mentünk.

Zárás utáni munka volt a kopírozás, szépiázás (barna árnyala-tú képek), meg a fényesítés. Mint ahogy a nyitva tartás előtt, sokszor még hajnalban készültek a negatív és pozitív hívók vegyszerei is. A vegyi anyagok pontos mérése, megfelelő sorrendű, idejű és hő-mérsékletű feloldása is több órás, felelősségteljes munka volt.

A Nagy Háború vampja. Pályadíjat nyert pacifista fotóplakát 1916-ból.
Médiuma Fridrichné Sulcz Ida.

Az amatőr megrendelések – úgy 1930-tól fokozatosan – egyre több laborálási feladatot jelentettek számunkra. Ezek fényesítését, körülvágását, cakkozását, és pontos elszámolását mindig a kisebbik lányok, Kata és én végeztük el. Az is szokás volt, hogy a műtermi felvételekből plusz egy képet készítettünk a kirakat számára. Apukának a városban összesen kilenc kirakata volt. Ezek frissítése megkívánta a kiállítani való képek állandó rátartását.

Szentes fotográfia-történetében Fridrich Jánosnak vezető szerep jutott, de mégsem mehetünk el a többiek, s főként a tehetséges amatőrök mellett szó nélkül. A „Tiszavidéki” kiállításokon, ahol Fridrich már 1927-ben aranyérmet nyert, majd 1936-ban, az „örökválság” centennáriumára rendezett fényes ünnepen a zsűriben tevékenykedett. Szakértelmét és művészi vénáját nyilvánosan is elismerte több alkalmi amatőr fényképkiallítás közönsége. Akkoriban a fotózás még csak az intelligencia luxus-igényeit szolgálta. A kiállítási nagybizottság elnöke dr. Bugyi István, a Csongrád Vármegyei Közkórház igazgatója (Kossuth-díjas sebész professzor), társelnökei dr. Lakos István főjegyző, Euler Tibor, a Szentesi Takarékszövetkezet igazgatója, Lampel Béla a zsidó szent hitközség bankár-elnöke lett. Főtitkára mellett 12 titkár, köztük a két nyomdász-fotós, Untermüller Endre és Ernő is tevékenykedtek. Szervező-, propaganda- és MAOSZ tagsággal együtt ötvenhárman voltak szervezett amatőr kiállítók.

Sufni a Görög Udvar mélyén a kiránduló velocipéddel.

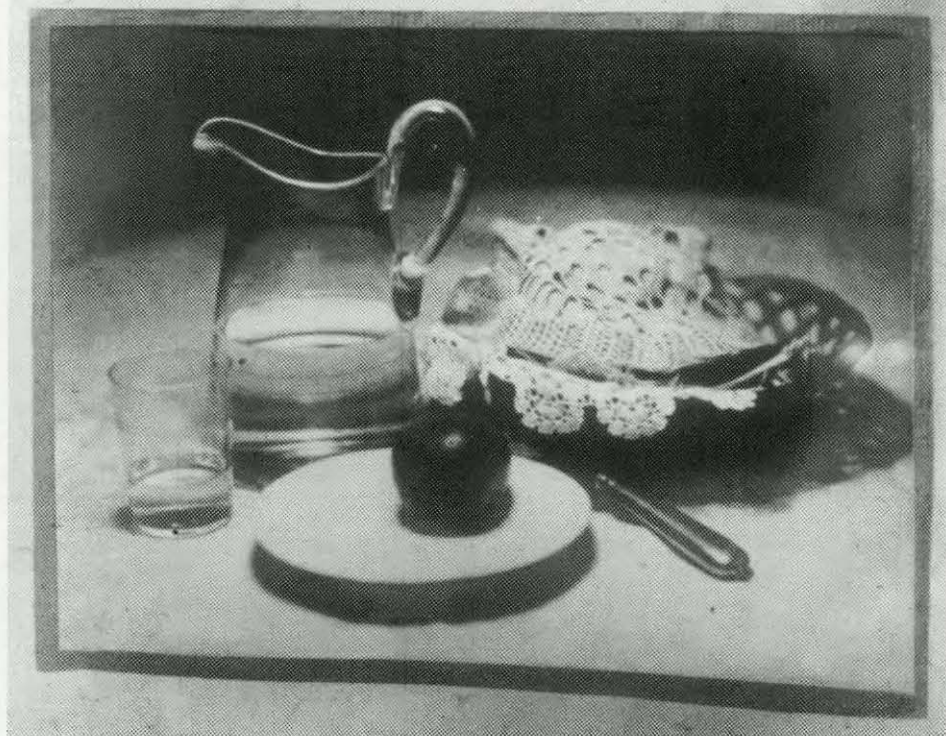
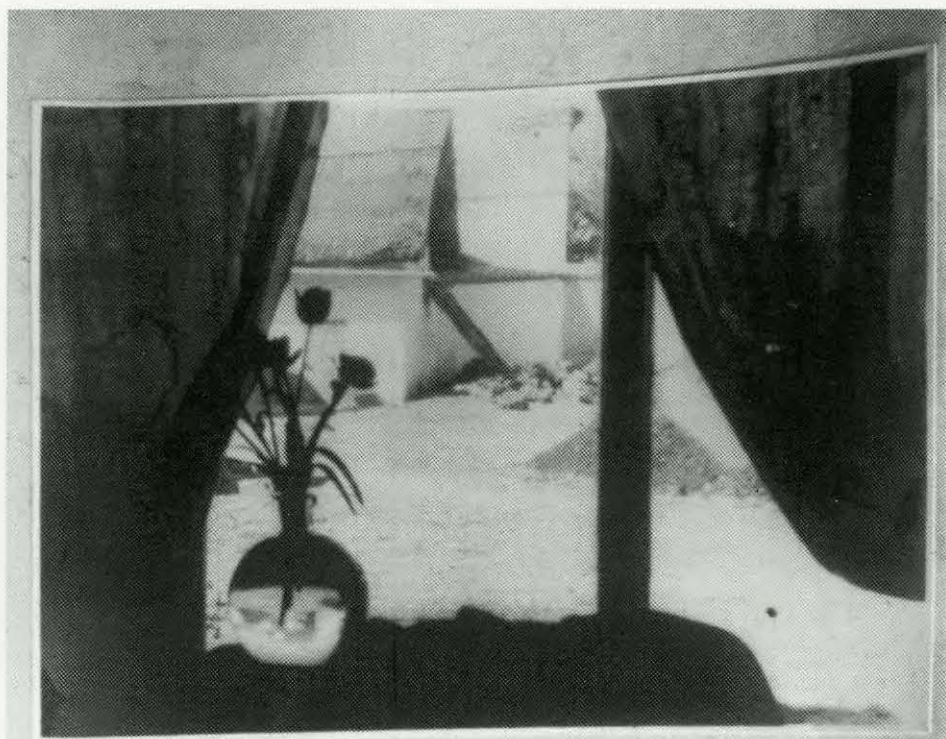
Az első szentesi „műfény-műterem” reklám-borítékja 1920-ból.

A legkeményebb munka – emlékeim szerint – a nagyításhoz szükséges napfény tükrözése, a tükör mozdulatlan tartása volt. Már nyolc évesen foghattam a kb. 40x50 cm-es tükröt. Mindig olyan szögben kellett tartani, hogy a visszavert fény pontosan a „nagyító” ablakra essen. Az egyik ablakszem helyébe ilyenkor egy óriási kondenzor lencse került. A megvilágítás ideje a 3–5 perctől néha a 20 percig is terjedt, a nagyítás mértékétől függően. A déli verőfényes órák voltak erre a legalkalmasabbak. – Hát napoztunk eleget! Még most is ugyanígy emlékszem a fényérzékeny negatív üveg kettévágására. Ezt viszont teljes sötétben kellett elvégezni a gyémántfejű vágóval. Rontani nem lehetett. Nagy biztonsággal, rutinosan csináltuk.

Egy óramű pontosságával működött, jött-ment, tett-vett a ház apraja nagyja. De ezt a precizitást egyikünk sem kényszerként élte meg, még gyerekfejjel sem. A kötelesség mögött személyre méretezett felelősségtudat volt mindannyiunkban, a tevékenységgel együtt ízleltük meg a munka örömét már jókorán. Hogy szüleink hogy érték ezt el minálunk? Azt hiszen pusztán csak példamutatással.

A szűk szakmán kívüli tevékenységünk is adódott bőven a műteremben. Emlékszem egy reggelre még kisiskolás koromból, amikor én voltam a soros begyújtó. Fázósan ügyetlenkedtem a redőny felhúzással, majd az ajtónyitással, amikor a főutcán posztoló Székes rendőr bácsi segített ki. Nagy szerencse volt, hogy a görög udvar hátsó részében előbb Gyuriczának, majd Szlovák Györgynek volt tüzelőanyag kereskedése. Női munkának számított – tehát egyedül csak Apánk nem végezte – a rengeteg függöny felkarikázását. Két-három évente cserélni kellett, mert jóformán szétette a Nap mindegyiket.

Szakmán kívüli megbízást is kapott Fridrich János – még 1929-ben. Az első magyar szépségversenyt egy színházi folyóirat szervezte meg, és mivel akkoriban még nem volt lehetőség a vidéki, területi elődöntők megrendezésére – alkalmasint –, a híres fotográfusokat kérték fel, hogy küldjenek fényképet a náluk megfordult szépségekről. Nos, János bácsi ezzel is „dobogós” lett, mert az ő jeöltje, Dobovszky Viola a szépségkirálynő első udvarhölgye helyén, vagyis másodikként futott be. Állítólag sokkal szebb volt a királynőnél is, csak fiatalka volt még, alig tizenhat, így a szigorú erkölcsiségű szabályok szerint visszaléptették...

Kilátás a laborablakból virágokkal és az első reflektoros asztali csendélet
üvegekkel, porcelánnal, késsel és almával.
(Albumlap Fridrich Ida gyűjteményéből.)

A műterem berendezése még most is a szemem előtt van. Igényesen és hangulatosan sorjáztak a falon a művészi fotók, alattuk a bútorok is folyamatosan bővültek, cserélődtek. Néhány mives darab szolgált a családok elhelyezésére. A gyermeki szemet elbűvölte egy kis játékszekér, elébe fogott, valódi lószőrrel bevont, felkantározott lovacskával. Egy egész láda telisteli játékkal; nyuszi, malacka, bohóc, húzós kakaska, dob és labda. A szép szecessziós üvegszekrény rejtette a mirtuszos fátylat és a fehér kesztyűt egy papírmasé mennyasszonycsokorral. Szükség volt ezekre, ha eredeti nem akadt.

Pironkodva írom, mi mindent adott nekünk Apánk, mert az édesanyánktól sem kaptunk sokkal kevesebbet... Mit kaptunk tőle? Első sorban családi biztonságot, melyben a szerető türelem volt a legfontosabb. De megmutatta a munka örömét, és a tartalmas szabadidő értékét is. Rávezetett az emberek becsülésére, a demokrácia gyakorlására, és annak korlátozására is. Erőt adott későbbi magánéletemhez, hogy a történelem számtalan fordulatát, a váratlan megcsúfolást ugyanolyan higgadt mértéktartással tudjam elviselni, mint a megdicsőülést. A morális értékeket soha nem papolva, hanem tettekből tanultam. Persze nem hiányozhattak az okulásra jó anekdoták mellől az orrbanyomások tanulságai sem. Olvastunk, játszottunk, nevettünk. Mindig együtt!

Jóságos mosolya, ahogyan ébresztett reggel: – Tej, túró, tejfel, Fridrich Idi kelj fel! – „Tubukáim!” – így szólított minket. Ugyanezzel a mosollyal tűrte, hogy az udvar összes vadgalambja a vállára, a fejére szálljon, amikor így etette a hóban éhezőket.

Emlékezem a kezére. Bal körmei örökre sötétbarnák maradtak a metoltól, mert sohasem használt gumikesztyűt – csipesz talán még akkor nem is volt divatban. Kézbe fogta, simogatta a fotópapírokat. Ugyanilyen gondos, szeretetteli kézmozdulatokkal festette – csak a maga gyönyörűségére – képeit. Ugyanígy vette kézbe minden nap a könyveit!

Olvasás nélkül nem múlt el nap. A fotóművészet, a képző- és iparművészet lengte be a környezetünket. Az otthonunkat, és az ő műtermét is. Korán megtanultuk, hogy mi az a minőség, és hogy mi is az igaz. Ha elkezdek emlékezni, máris ipartörténetet mesélek. Azután már a magam életét, hisz ki tudná elválasztani az övét az enyémtől? Hiszem, hogy mi csak úgy folytatódunk egymásból...

Fridrich János első műfényes önarcképe 1920-ból.

Talán csak a zenében voltunk elmaradva. Sziszike nővérem zongora tudása itt-ott felért néhány dallamos Chopin-etűdig, de már ezzel is meghitté tudta tenni az otthon légkörét. A keresztmamák még szépen zongoráztak. Sok műfényes felvétel készült róluk, telis-teli hangulatokkal...

Ruhatára mértéktartó, és mégis igényes volt. Bár már nagylány-korunkban fel-felláztunk a drapp ellen. Ha anyagot vett, mind az ötünknek, tehát magának is vette. A fazont pedig már ki-ki maga-magának tervezhette meg. Ha Budapestre utazott – mondjuk kiállításra –, és ez nem túl gyakran esett meg, akkor összeszedhettük a sérült babáinkat, mert képes volt felcipelni őket, és beadni a baba-klinikára... Katának volt a legtöbb babája, és gyönyörű ruhákat varrt nekik. Amikor egyszer egy Schmoll cipőpasztás reklámmal egész alacsonyan húzott el a repülő felettünk, a zúgásra Kata is kirohant, kezében a nádszékbe ültetett babákkal. Felbukott, a babák feje meg porcellánból volt, így azután mind összetörtek. Csomagolhattuk a Budapestre vinni valót Apánknak.

Megnyílt az új strand, mi mindhárman úszni tanultunk. A pázsitja olyan gyönyörű volt, hogy még mezítláb is mindenki kikerült. Csak a nyolc páva sétált, tollázkodott rajta. Nekünk fakabinos bérletünk volt. Minden délután kimehettünk, de ötre a kopírozásra már a műteremben kellett lenni!

A cirkuszban mindig páholy-jegyeket kaptunk, mert a villanytelep – igen ritka – 150 Vóltos feszültségű áramot szolgáltatott. Ilyen feszültségű nagy teljesítményű égő meg csak nekünk volt a műteremben. Ha kölcsön adtuk, cserébe ott ülhattunk akár mindegyik előadáson, amikor az égők égtek. Esténként, télen-nyáron együtt sétáltunk ki a vasútállomásig és vissza. Akkor még nem épült meg a MÁV kolónia és a nádason átvilágított a villanytelep fénye. A családi hangulatok között igen kedves előttem a mindennapos cipőpucolás. Apukával az élen mi gyerekek nagyság szerint sorakoztunk fel a veranda korlátjánál. A sárkefét, a bekenőt, a fényesítőt kézzől kézre adtuk. Mindenki a maga lábbelijét hozta rendbe.

A Piti-féle szérűskert csépléskor

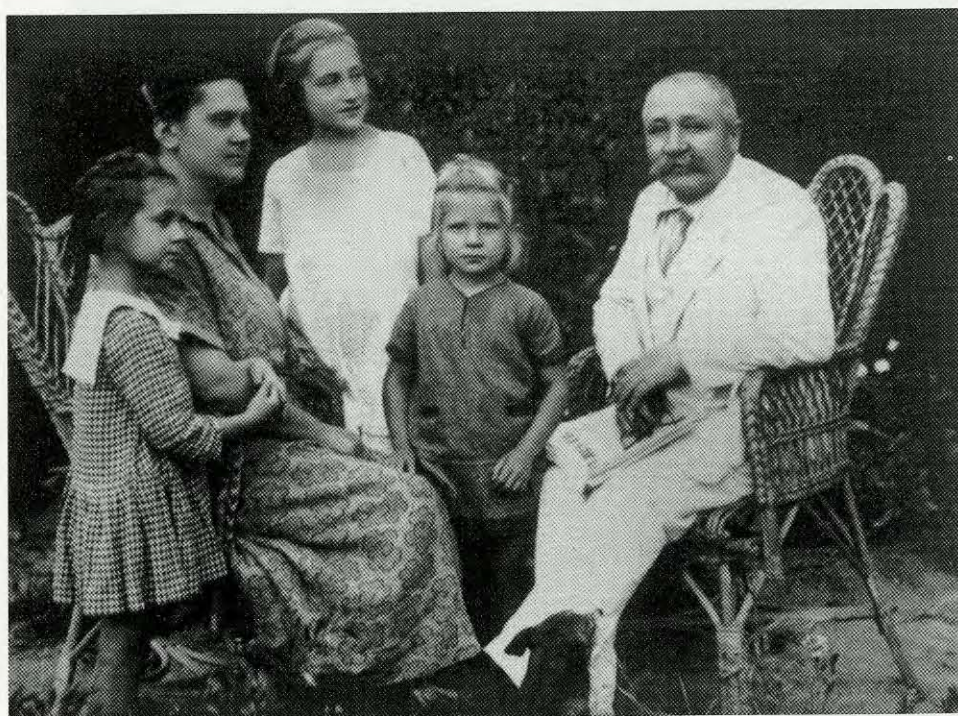

A Piti-féle tanyagazdaság Szentes-kistőkén

Óriási famasináját szekérre tette Fridrich János, arról készített tanyai panorámafelvételeket. A Szentes-kistőkei nagygazda „föstményt” kért a fényíró mestertől. Hát lefényképezte 70x70 cm-es üveglemezre, és ügyesen montírozta 70x140 cm-es fekvő panorama-poszterba. Azután elővette az anilin-festék színes készletét, és szépen kimázolta a képet. Az expozíció becsületét mutatja, hogy az előtérben hagyott (fotó-szekérrel körbejárt) libaúsztató tavacska mögé mindkét felvételhez felsorakozott a Piti-család apraja nagyja, a cselédek, a szolgálók, a béresek, és minden háziállat, szekér, de még a gőzös lokomobil is.

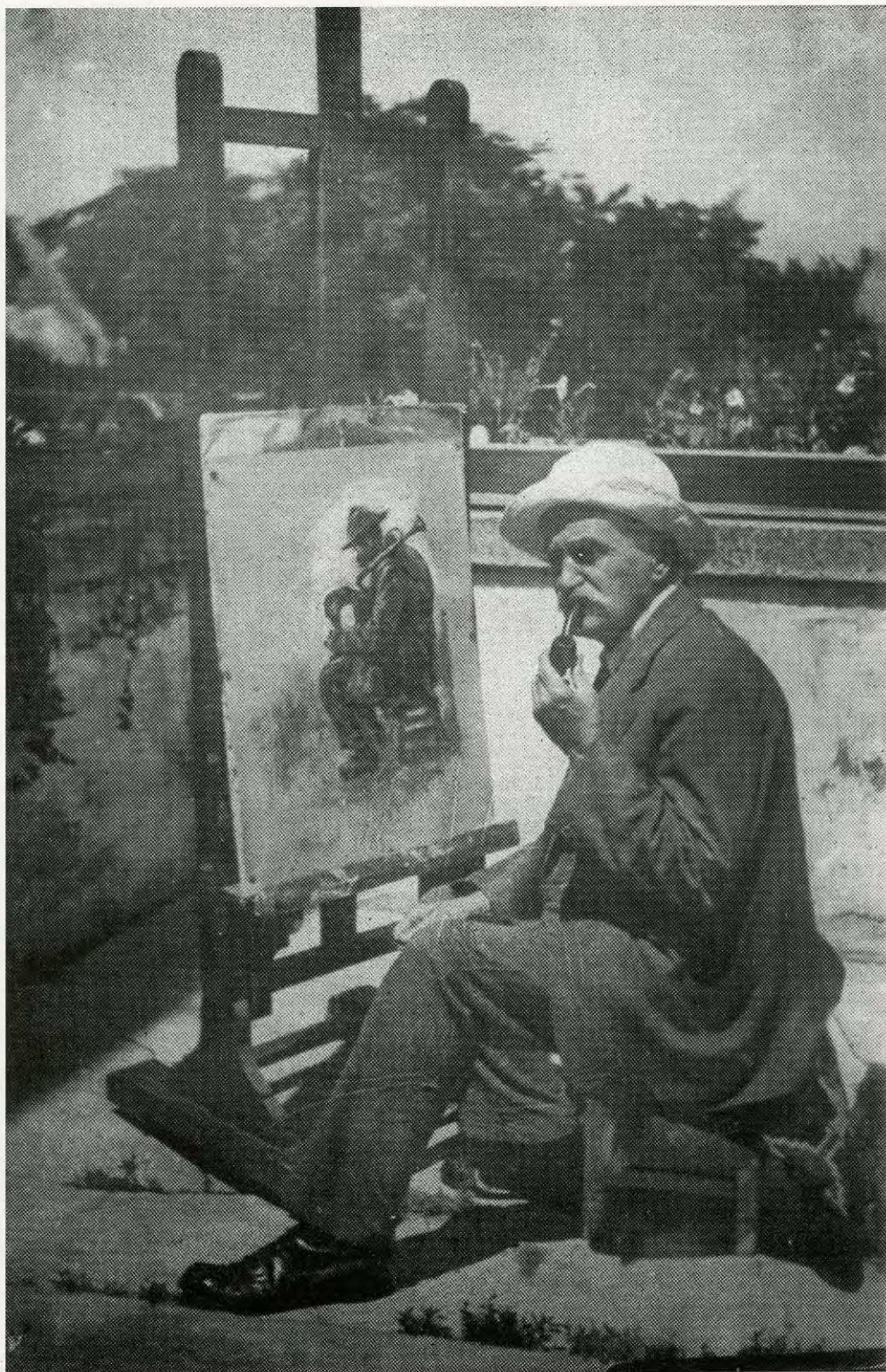
A Fridrich-család 1923-ban. A fotográfus a „Fény” című lapot tartja, mely hírül adta pályázati eredményét és közölte képeit.

A Fridrich-család 1928-ban. A fotográfus – kezében a „Fotó” című lappal – Kossuth utcai házának kertjében.

Élményszerű volt az állatokhoz való szoktatásunk is. Egy nagy fehér angora cica élt velünk; Micike. A kölykeivel sokat játszottunk. Megmértük őket mérlegen, talicskáztattuk mindegyiket. Húsvétkor, a rejtvény megfejtésemre a Sima-féle újságszerkesztőségben nyertem egy fehér nyuszt. Szabadon élt a tágas kertben, és mi sem nyaggattuk – igazán! Önálló lett, és kiszimatolta az árpás edényt. Kávépirításra tartottuk a konyhában. Jól belakmározott belőle. Ilyen óriási nyuszt azóta se láttam. Végül aztán el kellett ajándékozni. A bagoly eredetére már nem emlékszem. De ott volt a kamrában, egy nagy faládában. Nagyon bűdös volt, mert Apuka egérrel etette. Abból is bőven volt a házban. Egyszer csak kiszökött, és felszállt egy közeli fára. Kővé meredve lesett áldozatára, majd elhagyott minket. Gólyánk alig volt egy napig. A vihar verte le. Becsuktuk a kamrába, s míg meg nem javult az idő, nem is nagyon mertük megközelíteni. Egy vadkacsapár, Fánika és Donald számára egy kis tavacsát alakítottunk ki az udvarban. Fánika váratlanul eltűnt. Több hét is eltelt nélküle. Egyszer csak előtogyogott a konyhában, és ott billegett utána az öt kiskacsája. Nagy örömünkre nálunk nevelkedtek fel. Amikor egy igazi pávával gyarapodott az állatsereglet, nem is sejtettük, hogy ez lesz a kacsák veszte. Etetéskor rendre fejbe-koppintotta a kiskacsákat, azoknak meg annyi se kellett. Szépen belepusztultak. Az átvonuló madarakat telente mindig megcsodáltuk, ahogy lecsaptak a bokrokra, s ellepték a fákat. A Nagy Brehm kötetből kerestük ki őket: pirókok voltak. Kutya is mindig volt a háznál. Kis korcsok, a soros kölykeikkel. Egy nagy farkaskutyánk is volt már a Kossuth 14-ben, de tőle meg annyira féltek, hogy inkább el kellett ajándékozni. Amatőr képeink hősei a kedves háziállataink voltak.

A szabadidőnket mindig tartalmasan és mindig együtt töltöttük el. Öt éves se voltam, amikor korcsolyapályára mentünk. A ligettel szemközti focipálya mellett volt felöntve egy rész. Apánk elvitt minket a kenyérgyárba, elkísértük a Korsós sorra. Akkor még mindegyik házban gölöncsérek éltek. Reklámfotókat készített nekik a teljes kollekciónkról a műhely környezetében. Vele mentünk a villanytelepre és a jéggyárba is. A tanyai felvételekhez is elkísérhettük. Így láthatunk cséplést, szénagyűjtést, állatokkal való foglalatosskódást.

Révész Imre festőművész egy szentesi dudás grafikájával a szomszédos Lakos főjegyzői porta vendégeként 1930 körül.

Ahogy nőttünk, úgy ügyesedtünk, a külső felvételeket önállóan végezhattuk el. Nagy kerékpáros túrákkal kötöttük össze a sokféle helyszínt. Kaptunk saját fényképezőgépeket is, hogy a saját kedtelésünkre amatőrködhessünk. Emlékezetes egy belvárosi látogatásunk Rablóczy doktoréknál, ahová Koszta képeket nézni vitt magával Apuka. A háziak nem voltak szokva gyerekekhez, minket nem is akartak beengedni. De Apuka megnyugtatta a hölgyet, hogy semmi kárt nem teszünk, s így az élmény a mienk is lehetett...

Bezzeg hangos lett az Iskola utca a Kristó-ház elkészültével. Az a három gyerek, kettőjük hótt rendetlen, elkényeztetett fiúcska. Azután a szomszéd Mérey-házban még egy fiúcska, s ezekkel szemben hangadónak a két kicsi lány, Kata, meg én, mi ketten számítottunk. A Kristó-gyerekekhez sok iskolatárs járt. Nagy játékok emléke maradt meg bennem. Mindegyik közül a legkedvesebb a vízipuska háború! Apuka is beállt segítségül a két kislányhoz – töltögetőnek –, amikor a Méreyék kerítésén keresztül „tüzeltünk” a vízzel a Kristó-gyerekekre.

Ifjabbik Kristó Nagy István művészeti író így emlékezik a gyermekkori szomszédságra az *„Egy olvasó útja a véletlentől a tudatosig”* c. írásában:

Zenei – színházi művelődésem kezdeteire emlékezve kissé előreszaladtam: mindez már a harmincas évekre utal s még nem volt szó képzőművészetről és irodalomról. Pedig ezek is kisgyerek koromtól kísértettek. Az előbbiről szólva először egy kiváló fényképészről kell megemlékeznem. Fridrich Jánosnak hívták s művésze volt a szakmájának, közben műgyűjtő is – és dilettáns festő. Ahogy világszerte egyre inkább megbecsüljük a régi fényképeknek nemcsak dokumentatív, hanem művészi becsét: őt is föl fogjuk még fedezni (mint ahogy vásárhelyi kollégájával, Plohn Józseffel Dömötör János jóvoltából ez már meg is történt).

Nos, nekünk is volt egypár szép képünk: anyám hozományaként két gyönyörű korai Tornyai (a harmadikat apám boldogan elcserélte két Neográdira – azt hitte, jó üzletet csinál, annál is inkább, mert az utóbbiak jobban megfeleltek ízlésének). De ami a szomszédban lakó, nálunk kisebb jövedelmű és szintén három gyermekes Fridrich fényképésznél látható volt, azt csak most méltányolom igazán – de már akkor hatott reám: Hollósy, Rippl-Rónai, Ferenczy, Gulácsy és persze az alföldiek, élükön Kosztával. Ezeknek a képeknek a mindennapi szemlélete, s a családnak művészetekkel kapcsolatos megjegyzései is hatottak rám: majd harminc évvel később e hatások tettek műgyűjtővé.

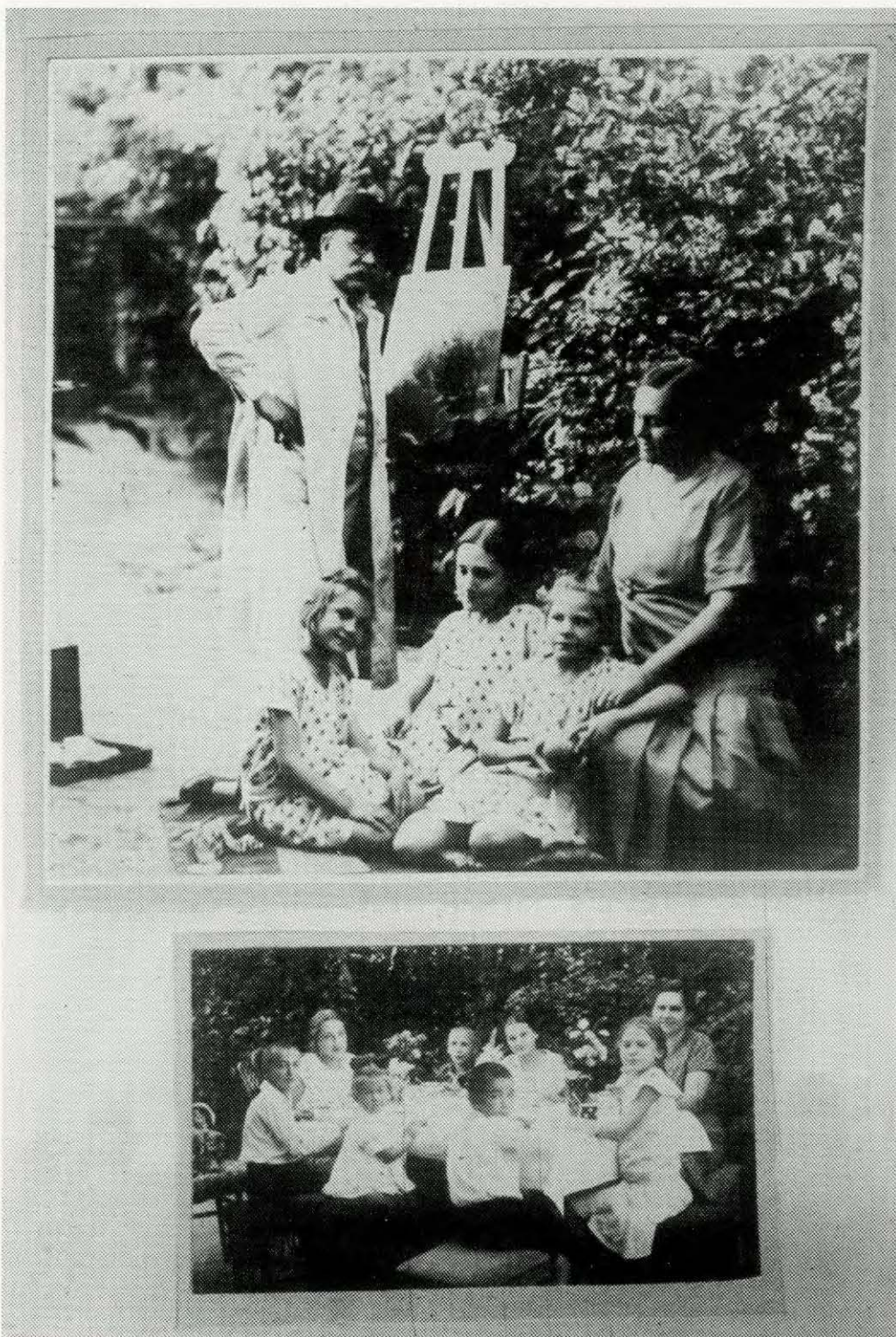

Jelenet a nyári konyhából szilvafőzés előtt.

Kristó Pista kedves emlékezéséhez szívesen tenném még hozzá, hogy a képeken és szobrokon kívül ez az otthon gyönyörű szőnyegekkel volt tele. Zongoratarakónak, fali dísznek és még ajtó helyett is két perzsa szőnyeg volt felszerelve. Úgy, ahogy azt a széles vályogfal megkívánta; mindkét szoba felé a színével fordítva. Két szekrény teteje csak üveg és porcelán kelyhekkkel, serlegekkel volt tele. Ezek már nem fértek el az üvegezett vitrinekben, mert már teli voltak válogatott iparművészeti remekekkel, egyedi márkás porcelánokkal, üvegekkel, tálakkal, érmekkel. A bútorok folyamatosan bővültek, cserélődtek, gyarapodtak, hiszen a műtermi kellékek cseréjekor a legszebb darabok a lakásba kerültek. Nagy Árpád grafikus-ötvösművésztől gyűrűk, karkötők, medálok mellett kis méretű ovális és kerek ezüst ereklýe-fényképtartók kerültek hozzánk. Szolga Gyula vásárhelyi műbútorasztalos művesen dolgozott nekünk. Szép Béla faszobrász munkáiból is legalább 6-7 darabunk volt. Amire emlékszem: a *Koldusasszony*, *Oroszlán*, *Béka doboz*, a *Három majom*- és a *Három leány* alakos kis kerek asztal, stb.

Koncz Antal szentesi szobrászhoz nagyon szoros baráti kapcsolat fűzte. Gyuszt, Sziszikét, Katát is megmintázta. Később hozzánk került a huszár hősi szobor, a világháborús emlékmű márvány-bronz kisplasztikája, valamint az 1927-ben a Műcsarnokban szereplő három zsánerfigurája: a *Csellós*, a *Furulyázó*, és a *Korsós lány*.

Vásárhelyre is elutazott, amikor a majolika gyárban kísérletezett Endre Béla, Medgyessy, Rudnay és Tornyai. Az akkor készült vázából huszat is megvett. Az orosházi Rezes Molnár Lajos festőművész az egész család portréit elkészítette. Sziszikéről szinte folyamatosan születtek a művészportrék; Hagyik, Kováts Károly, Prohászka is megfestették. Kováts még miniatúrákkal is kirukkolt, amikor Apuka szüleit is megfestette fotográfiájuk után.

Plain-air és gyerekzsúr a fotográfus festő udvarában.
(Fridrich Ida családi fotóalbumából.)

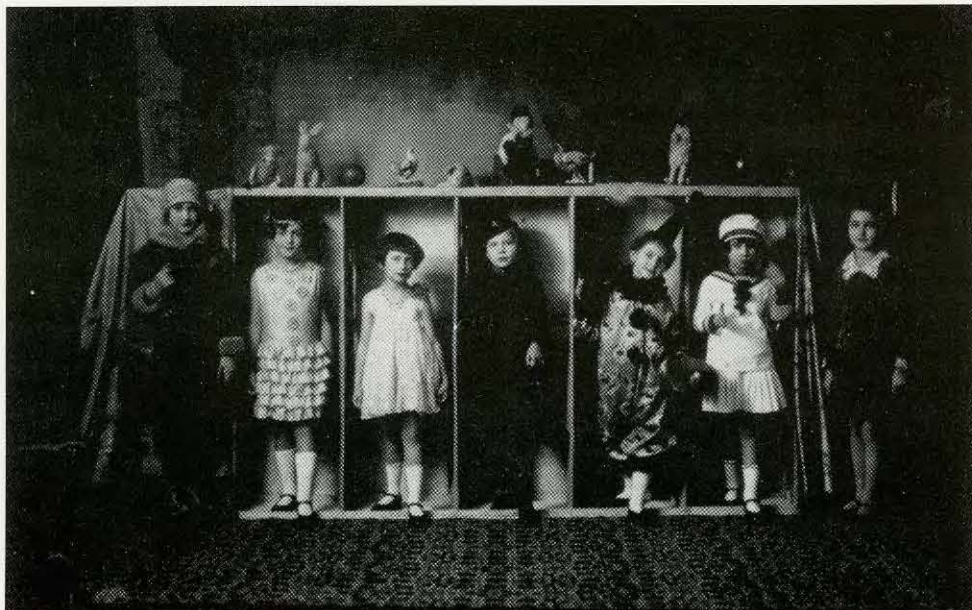
Férjem, Tokácsli Lajos festőművész memoárijából idézek:

1935 nyarán történt, hogy bementem a Fridrich műterembe. Itt minden festő, szobrász megfordult, ha jó sorsa rövidebb, hosszabb időre Szentesre hozta. Olvas-ta a rólam megjelent cikket a városi lapban, és a legnagyobb örömömrre a követ-kező ötletet kaptam tőle: – Tudja mit fiatalember? – Hozzon egy taxit, kimegyünk Kosztához! Én bemutatom magát neki, és ha valaki illetékes hogy véleményt mondjon a dolgairól, az Koszta úr. Bizton megszívelheti a tanácsát, s talán még a segítségére is lesz.

Apám régi vágya volt, hogy a műterem és a lakás együtt lehes-sen. Ennek érdekében vette meg a főutcai (Kossuth utca 14.) Dobrai-házat. Nagyon jó helyen, szemben az evangélikus templom-mal, a „Meváltóhoz” címzett gyógytárral. Egy rettenetesen elha-nyagolt ház volt. Az árát nem tudtuk, de nagyon sokba kerülhetett Apánnak. Ráadásul a régi tulajdonos bácsi holtig eltartását is je-lentette. Az udvara olyan mély fekvésű volt, hogy 200 kocsi földdel kellett feltöltenünk. (A Görgös völgyének nyugati oldalára esett.) Elkezdődött az átépítés és felújítás. Az utcafronton három bérlő; egy cipész, egy gumijavító és egy kelmefestő működött. Az első kettő műhelyének helyén épp akkor alakított ki magának irodát Szeder-ügyvéd úr. Nagy ablakokat véstek be az utcafront felől. Ettől kezd-ve Anyukának nem tellett cselédre.

Engem hagytak, mint a legkisebbet és leggyorsabbat, a legtöbbet segíteni neki. A költözködés is egy egész nyarat vett igénybe. A mű-gyűjtemény darabjait, a festményeket, a szobrokat és a vázákat is kézben vittük át. Napjában többször is fordultunk a posta mellett a tyúkipiacon keresztül. Dobrai bácsinak, a lakónak kivettek egy szobát a szomszéd sarokházban. Azután Apuka építtetett neki egy önálló épületet a mi udvarunk sarkába. Hét év múltán onnan temettük el szegényt. A kalyibájában rendezte be Apuka az ő külön festészeti műtermét...

Virilisek voltunk, vagyis Apukát egészen addig, míg az Iskola utcai házat el nem tudta adni, a magas adófizetők közé sorolták. – *Becsületesen dolgozz, és soha ne politizálj!* – ez volt a vezényszava. De azért soha nem zárta ki magát a közéletből annyira, hogy ne legyen tájékozatlan. Egy életen át olvasója volt a *Magyar Nemzet*-nek, megszűnéséig a *Pesti Hírlap*-nak is. A szakmai lapok és a sor-ra megjelent szakkönyvek mindegyikét megvette. A *Fény*-től a *Fotó*-ig a *MAFOSZ*, és minden jogelődje-utódja hivatalos lapját járatta. A negyvenes évektől, vagyis amióta rádiónk is volt, a pontos napi-rendhez tartozott az esti hírek meghallgatása.

„Babavásár” c. farsangi jelenet a polgári leányiskolások élőképével.

Úrnapi körmenet az Úri utcában a Péter- és Gunst-házak előtt
az Iskola utca sarkánál.

A pénz értékéről, a hitelek buktatóiról tanmeséket hallhattunk már kiskorunkban. Így maradt meg bennem a jelzálog és a zöldhitel rettenete. Lampel Béla bankigazgató szinte mindennapos vendég, állandó megrendelő volt nálunk. A jelzálogosított házat a hitel felvételének napján le kellett fényképeznünk. Szegény háziak ezt annyira szégyellték, hogy igyekeztek otthon se lenni. Megpróbálták a szomszédok elől is titkolni, de nem tudták. Mert ha a saját udvarból nem lehetett fényképezni a házat, a szomszédok kerítésén túlról tudtuk csak megcsinálni. Kegyetlenül kényelmetlen feladat volt, főként a jó ismerősök esetében...

A fotóanyag, a vegyszerek, filmek, papírok és a kartonok megrendelése tetemes kiadást jelentett mindenkor. Ezek bizony elég nagy tételek voltak. Ilyenkor a háztartást is vissza kellett fogni. A húsvéttól karácsonyig terjedő fotográfiai főidényhez alkalmazkodó, megfontoltan visszafogott háztartást kellett vezetnünk. Csak a jól feltöltött spájzra támaszkodhattunk ilyenkor. Apuka kedvenc étele a rántott csirke volt. Anyuka bármikor kérdezte, hogy mit készítsen – ötletképpen – csak ezt ajánlotta. Az üzlet nem ment annyira, hogy a műterem átköltöztetése végre elkezdődhessen. S nem is került oda soha, pedig azért vettük az új házat.

A családi ebéd mindig beszélgetős maradt. Végeztével Apuka feltolta az abroszt, és előkerültek az új, éppen olvasás alatt levő könyvek. Mindennapos jelenlétük családi hagyománnyá vált. Könyvtára – sajnos – nem maradt egyben. Hárman három felé vittük. A Drahos István metszette, Nagy Árpád rajzolta és az Abonyi Tivadar festette exlibrisei mellett egy különleges ismertető jegye is volt; még a fűzött könyveket is vászonba köttette. A művészi albumok mellett megvoltak Ady, Kaffka, Dutka első kiadásai is. Apuka könyvei egy külön tanulmány tárgyát képezhetnék. Emlékszem, hogy a La Fontaine illusztrált kötet mindhárman közös karácsonyi ajándéka volt, és nem kis gyönyörűségünkre megkaptuk Brehm „Az állatok világa”-nak első, teljesen színes kiadását is. A Könyvnap minálunk családi ünnep volt. A legnagyobb családi ünnep minálunk mégis a Mindenszentek és a Halottak Napja voltak. Közel negyven évig így is maradt. (Illene hivatkozni talán a Reformáció Napjára is, de nem ez motiválta a családot.) A családi sírok meglátogatására érkeztek rokonok Kecskemétről, Győrből, Vásárhelyről. Mind a nagynénik és az összes gyermekeik.

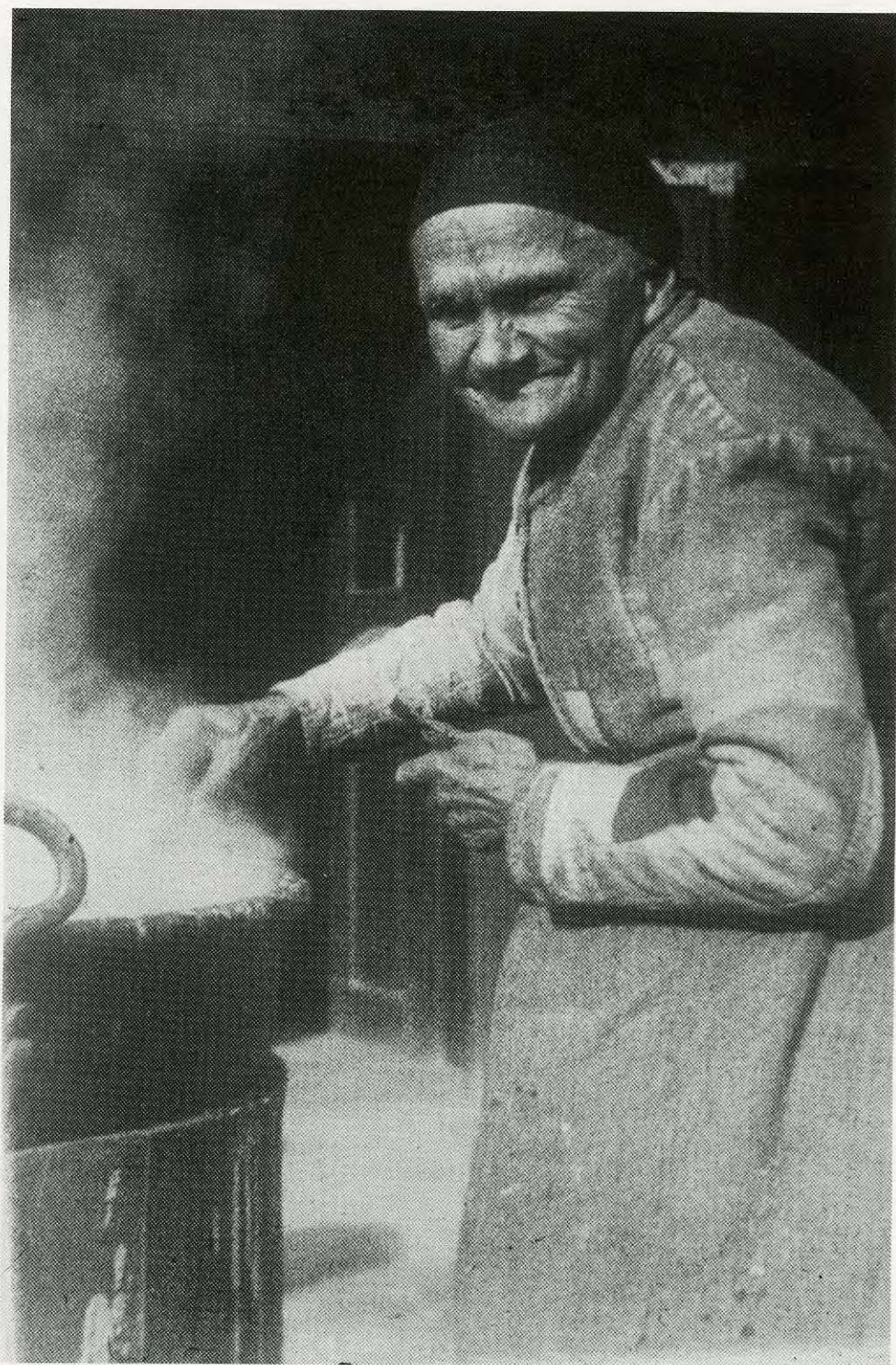
Szegvár-szentgyörgyi bolgár kertészasszony ünneplő vásári öltözetben.

A Kecskeméti Művésztelep alkotóival épp a rokonságon keresztül alakult ki a kapcsolatunk. Révész Imre festőművész, a telep alapítója többször volt vendégünk. Alkotásai bekerültek a gyűjteményünkbe, és Apuka sok festményét helyezte el a város tehetős polgárainál. Hagyik István, Iványi-Grünwald Béla, Prohászka Aladár és Révész Imre ismeretségével, képeikkel gyarapodtunk. A művésztelepet kívülről-belülről Apuka fényképezte először.”

Művészi munkakapcsolatnak lehetne nevezni a „kecskeméti” és Fridrich együttműködését. Először csak gyűjtögette a műveiket, azután fényképezte, reprodukálta a festményeket. Rendszeresen dolgozott Lyka Károly lapjának, a *Művészet*-nek. Később kezdte eladogatni, cserélgetni a képeit, így megismerte a szentesi polgári gyűjtők igényét, elvárásait. A megrendelővel megbeszélt csendéleteket állított be, azokat lefényképezte, és a képet elküldte a festőknek. Így készült a szentesi polgári enteriőrökben még ma is utolérhető jelentős számú festmény Béli-Vörös Ernőtől, Csillag Istvántól, és magamagától is. Fridrich János maga is közepes festő volt, képei nem csak a rokonságban terjedtek, néha kollektív tárlatokon is feltűntek.

Saját festőállványát – Dobrai bácsi halála után – az udvari házikóban állította föl. A maga művészetét ugyan amatőr szintűnek tudta, de témáit a fotóművészetével szerezte. Beállított csendélet-fotóit elküldöztette a festőművész barátoknak. Így adott nekik számtalan ötletet. Fotói mindig jól komponáltak, tónusgazdag kivitelűek voltak. Ő maga pedig aprólékos ecsettel vitte a fára, a vászonra az alkotás lenolajas illatával a fotóban már művészien megfogalmazott csendéleteit.

Drahos István grafikus fametsző, exlibris-művésszel nagyon közeli kapcsolatot tartott. Három könyvjegyből a számára legkedvesebbet ő készítette. Műtermi emblémáit, szignettjeit rendszeresen Drahossal készítette el. De kitekintése volt a szentesi felnövekvő művész-generációra is. Arató János, Göbölös Gyula, Halász Szabó Sándor is ugyanolyan hagyományképpen keresték fel, mint korábban Tokácsli Lajos, aki az ötvenes években több művésztelepen is megfordult. Zsenyén ismerte meg Boross Gézát. Elhívta őt is Fridrich Jánoshoz, de a vendéglátás már nálunk (Tokácsliéknál) zajlott. Elmélyült beszélgetéseket folytatott a két öreg. Apuka örült az itt készült munkáinak, és őrá is nagyon szép portrét készített Boross Géza.

Juci néni, a szappanfőző asszony.

Meg kell említeni, hogy veje, Tokácsli Lajos festőművész az egyik legbensőségesebb vásznát a Fridrich-családi miliő hatására készítette. A *Téli este* c. képét, mely az idős Fridrich-bácsit is ábrázolja, Csongrád megye vásárolta meg, és a közszeretnek adózva a Petőfi Szálló recepciójában helyezte el. Most Murányi Árpád tulajdonában van, aki a „Szindbád” Éttermében tervezi újra kiállítani.

Az ifjú Fridrich ugyanis a századfordulón még vadonat új Petőfi Szálló kávéházában töltötte a szabad estéit. Itt alakultak ki első barátságai. Egy életre szóló élménye lett az a történet, melyet – lovagiasan – mindig név nélkül mesélt el. Egyik asztaltársa (NN) így koccintott rá: – *Szervusz! –, de holnap ne tegezz!* – Az ilyen megaláztatásoktól óvott, amikor az otthon biztonságában nevelt mindannyiunkat. Egyikünket sem engedett el, még szódavíz cserélni sem a kocsmába. Szesz ital a mi házunkban még vendégvárásra sem volt. A bor csak mint főzési kellék – „részeges barát” és a borsodó – formájában fordult elő. A szokásos november-elői családi találkozóra is a kecskeméti sógorság hozta magával a saját termésű homoki rizlinget.

A második világháború alatt nehezen lehetett a fotóanyagot beszerezni. A görög udvarban működő Wellisch Imre gépraktáros, benzinkutas szinte mindenre vállalkozott – de csak aranyért! Így azután Budapestre kellett utazni mindenért, ezt már akkoriban mi intéztük Apánknak. A „felszabaduláskor” egy kihelyezett műtermet kellett berendeznie az orosz tiszték fényképezésére. Majd fél évig tartott... A közlegények megfordultak a Kossuth utca 6. sz. alatti műteremben is. Mindent kiöntögettek, összetörtek. A szecessziós nagy tükörbe belelőttek, és mindezek után vették igénybe a fényképész szolgáltatását...

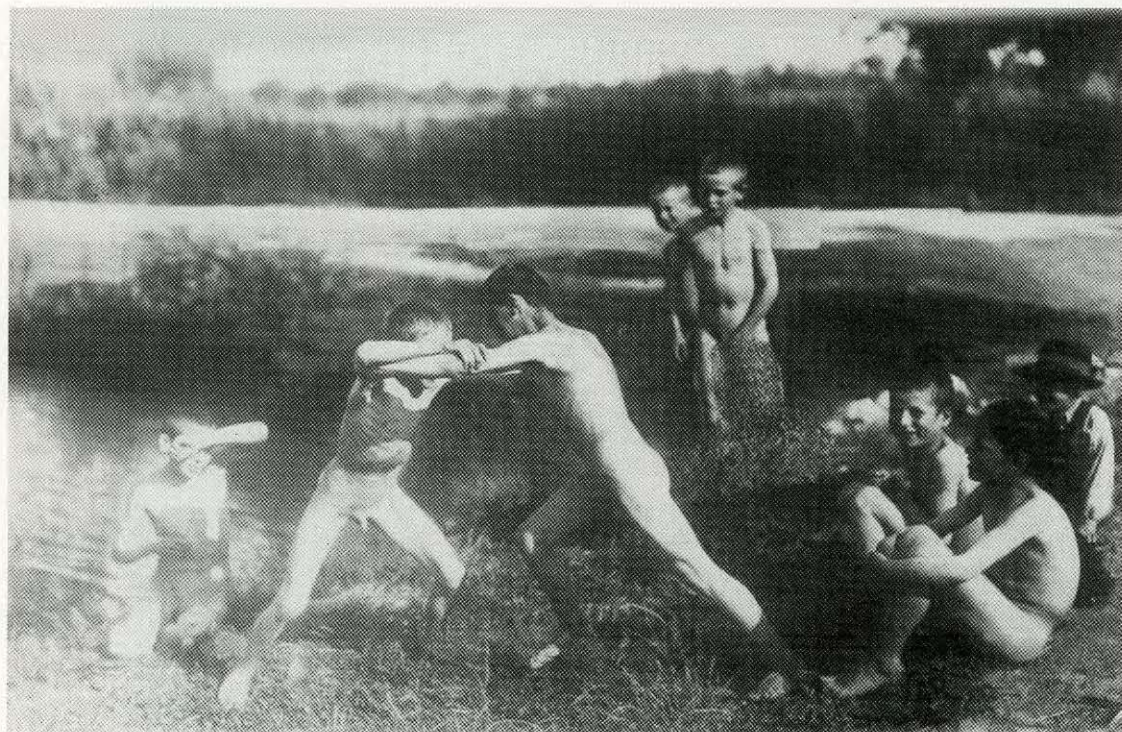

„Tiborc.” Beállított zsánerkép Kádár Kata hatására.
Miháltz Pál szentesi festő „Kucséber” című vásznát is ihlette.

Nem szívesen, de emlékezem még a szabálytalanul államosított Fridrich műteremre. Apám által bevezetett víz vezetékének háromszoros elvágására. A házkutatásokra, és egy képszárító lepedő vásárlása miatt a katonai ügyészség tárgyalására. A túlbuzgó besúgókra. Arra, hogy meg kellett élnünk szép szakmánk halálát. Látnom kellett nővéreimet fillérekért dolgozni az automatizált kommersz színes fotótechnika térhódítása közben...

Pedig valamikor felnevelő műhely is volt a Fridrich műterem. A családi emlékezetnél is pontosabban őrizi a szentesi levéltár az ipartestületi dokumentumok közt az 1905. június 8-án megnyitott „Ipari törzskönyvi lap” mellett a tanonc- és segédnyilvántartási jegyzékeket. Az első fényképészinás Szentesen Gyuricska Imre volt, aki 1910 január 1-jén állt be, és ugyanitt szabadult 1914. január 14-én. De már Újév napjától mint segéd van bejegyezve 1915 május 15-ig, amikor rövid 3 hónapos szakkiképzés után hadba vonult. A családi levéltár megőrizte több frontlapját, melyekből kiderül, hogy a vártúzéreknel volt földi fotogramméter (fényképpel bemérő) tizedes. További sorsa ismeretlen – vagyis sejthető.

A 4 év tanoncidőt még ketten állták ki; Böszörményi István 1911-től, és Gyarmati Eszter 1918-tól, aki pár hónapig segédkedett is 1922 végén. Közben segédnek állt be 1915-ben Márkus Balázs, de 1916-ban ő is bevonult. A Nagy Háború után két évesre csökkentek az előírt inasévek. Innentől kezdve csak aranyos kisasszonyok választották a fotográfus szakmát: 1922-ben Glaucecz Mária és Varga Ilonka. Ők máshol folytatták a pályafutásukat. De Kardos Bella már egy év alatt felszabadult, és Pataki Margitka meg olyan tehetséges hölgyinas volt, hogy egy hónap múlva már segédkéntként alkalmazta mindkettőjüket 1928-ig a Mester. Amikor férjhez mentek, és már saját háztartásukban fejtették ki szaktudásukat, előbb Dékány Teréz segédkedett egy évig. Ekkor Fridrich bácsi próbálkozott egy szakképzett fényképésszel is, akit E. Réső Gyulának hívtak, de a nyilvántartásban csak a belépésének napja szerepel (1929. VII. 15.). A neve mellé húzott vízszintes vonal nyilván azt a szintet mutatja, ahogy „repült” az illető a főként hölgyekhez szokott Mester mellől.

Purdék párbaja a kubikgyödrök partján.

A putrik művészei délelőti nemzedék váltáskor.

Nagy tanulság lehetett a Mester számára ez a sok semmirekellő inas és segéd, bár Pataki Margitka még vissza-visszajárt anilinnal festegetni a „színes” fotókat. Őt a család is befogadta, és még Rezes Molnár Lajos is megfestette a portréját. Inkább saját kislányait taníttatta, majd segédjévé tette őket hivatalosan is. Sziszike 1937-től 3 évig, Katika 38-tól, Iduska 41-től 2-2 évig voltak tanoncok, azután 1939-40-től mint segédek szerepelnek a nyilvántartásban. Egyedül a „kis” Ida nem lett segéd, mert az udvarlás terén sikeresen előzte nővéreit, Fridrich bácsi nagy bánatára. De a kis unokára már ő volt a legbüszkébb! Ahogy a nővérek is férjhez mentek, és apai segítségével önálló fotóműtermet nyitottak, úgy lett szükség újabb tanonclányákra. Vass Julianna 1945-47-ig, majd a Mester Hattyúdala, Zsoldos Zsuzsanna következett 1946-47-ben. Ő még egy fél évig segédkezett is, de 1948-ban férjhez ment dr. Homoki Nagy Istvánhoz, és onnantól kezdve a színes természetfilmek szép szőke médiumaként ismerte meg őt az egész világ. A műterem 1997 évi újra-nyitása alkalmából – felkérésünkre – így emlékezett a tanoncéveire:

1946-ban, amikor recsege-ropogva dőlt össze köröttünk egy világ, tanulni jelentkeztem Fridrich Jánosnál. Elmondtam, hogy fotózni szeretnék, és egy művészi iparos szakmát szeretnék. János bácsi akkoriban már hófehér fejű idős ember volt, erősen biccentett, s mindig bottal járt.

Örömmre, mindhárom kislánya is ott dolgozott, illetve be-bejárt segédkezni a műterembe, ami a Görög Udvarban volt. A kislányokkal nagyon jól megértettük egymást... János bácsi pontos és precíz munkát kért, nem ismert hanyagságot! Régi, lelkiismeretes, kiváló szakember és művész volt!

Amikor még Koszta József géniusát itt senki nem ismerte fel, János bácsinak gyönyörű Koszta-képei voltak! Koszta is gyakran betért őhöz a műterembe. Így együtt Fridrich bácsi és a kis törpenövésű Koszta, aki már akkor szintén nagyon öreg volt, – két különösen érdekes fejű típus, lefoglaltak engem, érdeklődéssel figyeltem őket... De még sok orvos, gyógyszerész és ügyvéd is odajárt – csak beszélgetni is...

Közben pedig mi készítettük a legtöbb „lakodalmas képet”. Amikor megérkeztek hozzánk „a népek”, és mi elkezdtük berendezni a háttérrel, az ülésrendet, ruhákat, tárgyakat. A legnagyobb komolysággal kellett mindezt csinálni -, pedig bizony nevetni szerettünk volna a már kicsit becsípelt vendégeken, de azt János bácsi nem engedte meg. Csak amikor elvonult a násznép, akkor kacagtunk sokat a Fridrich-kislányokkal! Nem az alkoholos vendégeken, hanem a rigmusokon, amiket folyvást mondtak, amiket mi még soha nem hallottunk...

Édes idők voltak azok! Előttünk állt az Élet. A fiatalság Nagy Varázsló: még nem éreztük a szegénység szorítását, de hamarosan el kellett hagyni a várost, mert otthon nem tudtuk a kenyeret megkeresni ...

– De vissza a Görög Udvarba!

János bácsi nagyon pontos retusálást követelt. Ezt viszont szívesen bízta rám! Úgy tanított minket a kitűnő munkára következetesen, hogy közben fáradhatatlan-

Idősebb Lehota Bandi, a világlátott cigányprímás.

nul magyarázott. Élvezte a tanítást, és közben talán megérezte bennem művészek iránti hajlamot...

Megtörtént esettel szeretnék rávilágítani Fridrich bácsi igazi arcára. Egy nap bejött a műterembe egy szegényesen öltözött, vékony arcú fiatalasszony, karján pici babával. Mellette és előtte két kicsit meztlábás legénykét terelt. (Ma már el se hinnék a fiatalok, hogy akkoriban mennyi meztlábás, rosszul öltözött szegény ember volt.) János bácsi megkérdezte, hogy milyen fényképet akar az asszonyka. „- Olyat – mondta -, amiben oszlop van a hátam megett, oszt még galambok is!”

Leengedtük a hátteret, amin tényleg voltak oszlopok. Elébe ültettük a szegény kis családot. Elkészült a felvétel. Egy hét múlva már jöhetnek is érte. Miniket segédeként már az is meglepett, hogy előleget sem kért Fridrich bácsi. Jöttek is egy hét múlva érte. Gyönyörűen ki volt retusálva minden nem oda való folt és varrás a ruhákról, minden árnyék és ránc a fonnyadt kis asszony-arcról, és még az sem látszott, mert olyan volt a kivágás, hogy nincs a legénykéken cipő! Összecsapta a kezét a kis asszonyka: „- Jaj, de szépek is vagyunk!” – fakadt ki őszintén...

Igaz is volt: egy ifjú asszony, három kis lélekkel – csak gyönyörű lehet! Fridrich bácsi kikísérte őket egész a bejáratig, mint ahogy minden rendes vendéggel tette, és behallatszott, ahogy már odakint mondta – Kérem, a kirakatba kerülő szép képekért mi nem fogadunk el pénzt! – Mi köszönjük, hogy a mi műtermünket választotta. Így szólalt meg számomra is az „ember és művész” Fridrich János. Őszinte szeretettel gondolok mindig Rá:

Dr. Homoki Nagy Istvánné
Zsoldos Zsuzsanna

33. Fiatal menyecske cseresznyeszedő kendőben.

A Mester másik büszkesége festőművész veje, a „kis” Ida türelmetlen kérője, Tokácsli Lajos festőművész lehetett volna, ha a két művész egy percig is megfért volna egy csárdában. Ida lett közöttük a kiegyenlítő angyal. Így jutott a Mester öregkorára több elismeréshez. Tájképeit veje eljuttatta a megyei közös tárlatokra, fotográfiáit pedig népszerűsítette azokon a nagy kiállításokon, melyeket ő rendezett a városban. Még nagydíjat is kapott, melynek zsűrijében is a veje szorgoskodott. Neki köszönhető az is, hogy Fridrich bácsi bevonult a magyar művészettörténet nagy tanúi közé. Ifjú legénykori karikatúrái a Magyar Nemzeti Galéria Adattárát gazdagítják, a Koszta Józsefről készített fotográfiái pedig elhíresültek a műtörténeti albumokban.

Egy szocialista kori felvillanással búcsúzunk most Fridrich János fényíró fotográfus, az amatőr festő és grafikus és a legjobb apa ide idézett szellemétől. Novobáczky Sándor (senior) filmrendező, szerkesztő is „betévedt” egyszer a műtermébe, és erről így emlékezett meg a *Ludas Matyi*-ban:

Anyóka kötött berlinerben.

Ludas Matyi megkérdezte Novobáczky Sándort

HOGYAN LÁTJA A FOTÓTECHNIKA HELYZETÉT?

Szédületes iramban fejlődik a technika. Hétmérföldes léptekkel rohan előre. Amiről néhány évtizede csak álmodztunk, a szemünk láttára valósul meg. Ez a technika forradalma.

Így van. – Hogyan lehetséges akkor, hogy a technika egy bizonyos ágában minden fordítva történik? Fantasztikus iramban hanyatlík a fotótechnika. Hétmérföldes léptekkel rohan hátrafelé. Ami néhány évtizede szemünk láttára valósult meg, az ma már csak álom. Ez a fotótechnika ellenforradalma.

Előszedtem fényképgyűjteményemet, összehasonlítottam a régebbi fényképeket a maiakkal. Az eredmény lesújtó volt – a mai fényképezés a régihez képest egyszerűen nulla.

Itt van például a rólam készült két fénykép. Az egyiket 15 esztendővel ezelőtt csinálták, a másikat most. A 15 évvel ezelőtti kép olyan tűéles, hogy minden szál hajam látszik rajta. De mostanában olyan vacak technikával, olyan gyenge lencsével, vagy bléndével, vagy mi az ördöggel dolgoznak, hogy teljesen életlen lesz a kép, itt elől például a hajam teljesen lemaradt.

Nem is értem, miért vannak olyan nagyra a csodálatos felszereléseikkel, gumiobjektív, meg teleobjektív (meg mittudom én), ha közben a szemem tája, meg az arcom szanaszét telistele van mindenféle vonalkákkal, aminek nyoma sincs a régebbi képeken.

Persze lehet, hogy az előhívásnál, vagy a nagyításnál kerültek rá ezek a barázdák, vagy a papír volt töredezett -, ez is, az is technikai hiba. Ilyen a régi világban nem fordulhatott elő. A régi gépek egyszerű, stabil, masszív masinák voltak, de azok nem csináltak ilyen elemi hibákat.

Azon kívül a régi fotótechnika azért is tökéletes volt, mert olyannak adta vissza a modellt, amilyen valójában. Itt van például a kezemben az érettségi képem. Szegény Fridrich bácsi csinálta Szentesen, a maga öreg harmonikás masinájával – de ez volt ám a fényképező gép! Még ma is meg lehet nézni, milyen jól érvényesülnek finom vonásaim hosszúkás arcomon. De amit ezek a maiak csinálnak... A nagyító készüléket beleszerelik a felvételgépbe, vagy mi a szösz, így aztán akkora arca, tokája lesz az embernek, hogy az már nem is arc, hanem pofa.

Éppen a közelben van a feleségem, előadom, miként járatta le magát előttem a fotótechnika. Azt mondja, nincs igazam, nem a technika változott meg, hanem én. De már ez rágalom, támadok vissza, hasonlítsa csak össze ő is a régi és az új képeket. S hogy nem szándékosan válogattam össze a rossz fotókat, nézzen végig más felvételeket is. Itt vannak mindjárt az övéi. Feleségem nézegette egy darabig a képeket, azután igazat adott nekem. A 15 év előtti fotózás sokkal jobb volt, mint a mai – állapította meg. A 25 év előtti pedig csillagászati magasságban állt fölötte. És szent meggyőződése, hogy a további 10-15 év múlva beállt a fotótechnika teljes csődjé.

Hatalmas hó és belvíz 1940-ben. Felázott a műterem vályogfala.

Veszélyben az új, modern portál attika-fala.

Három fejezete következett el Fridrich János „ATELIER” fényirdájának. Halála után Erzsébet leánya, Massányiné fotóműterme működött itt. Vele még elkészíttethettük a Koszta Józsefet, Joó Bélát és a festményeit ábrázoló – jobbára 9x12 cm-es üveglemez-negatívokon fennmaradt fényképeket. Katalin leányától, Rágyán-szkinétől megvásárolhattuk a múlt századi egyedi iparművészeti fakamerát, és megörökölhettük a Horváth Mihály utcai műtermének eszközeit, negatívjait.

Teljes bontás után 1997-re Csongrád Megye Közgyűlése támogatásával múzeumi bemutatóhelyet rendezhettünk be a hasonmás-ként felépített műteremben. Kis bővítményében raktár, irodácska és mosdó szolgálja a múzeumi szakmunkát, mely még mindig csak a leltározásnál tart, hiszen több tízezer a műtárgyak száma: képek, filmek, műszerek, könyvek, bútorok...

Először az utolsó tanítvány, Szabóné Remzső Erzsébet gyámkodott a gyűjtemény felett, de 1999-től újra a Koszta József Múzeum Péter Pál Polgárháza fiáléljaként működik. Tárlatvezetője, a gyűjtemény őre Kerényi Géza ny. mérnök, aki maga is amatőr festő, a Fridrich család régi jó ismerőse. Ünnepeken Nagy Zsolt helyettesíti, aki Fridrich Erzsébetnek volt gyakori vendége és segítége a műteremben.

Több kiállításnak, esküvői- és más alkalmi (pl. aktfotó-) rendezvényeknek, iskolai fizika- és technika-óráknak ad helyet. Emlékezetesek az itt megtartott művészetalálkozók, melyekre a szomszédos emeleti Galéria egy-egy tárlatnyitását követően kerül sor. Magam a Fridrich-gyűjteményről szóló vetített képes helyismereti előadásaimat szoktam itt tartani a családról, művészet-pártolásukról, a szerzőségről és műszerekről, a könyvtárukról, városképekről, gyermekfotókról, stb. stb.

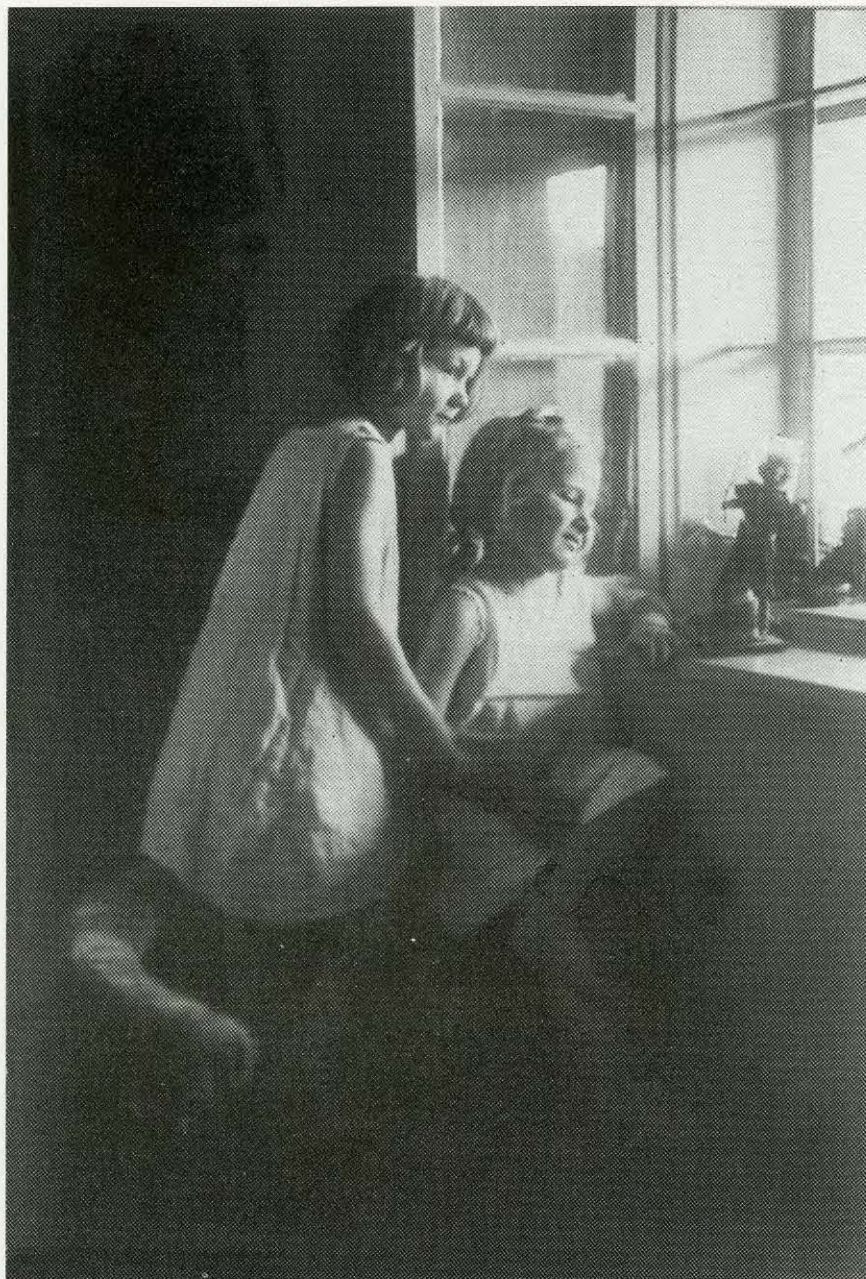
A fényirda nyitvatartása is „múzeumi”. Hétfő kivételével naponta 13-17 óráig látogatható. Kiadványa nyomdában van.

Ezzel a betűtípussal szedett szövegek T. Fridrich Ida emlékei.

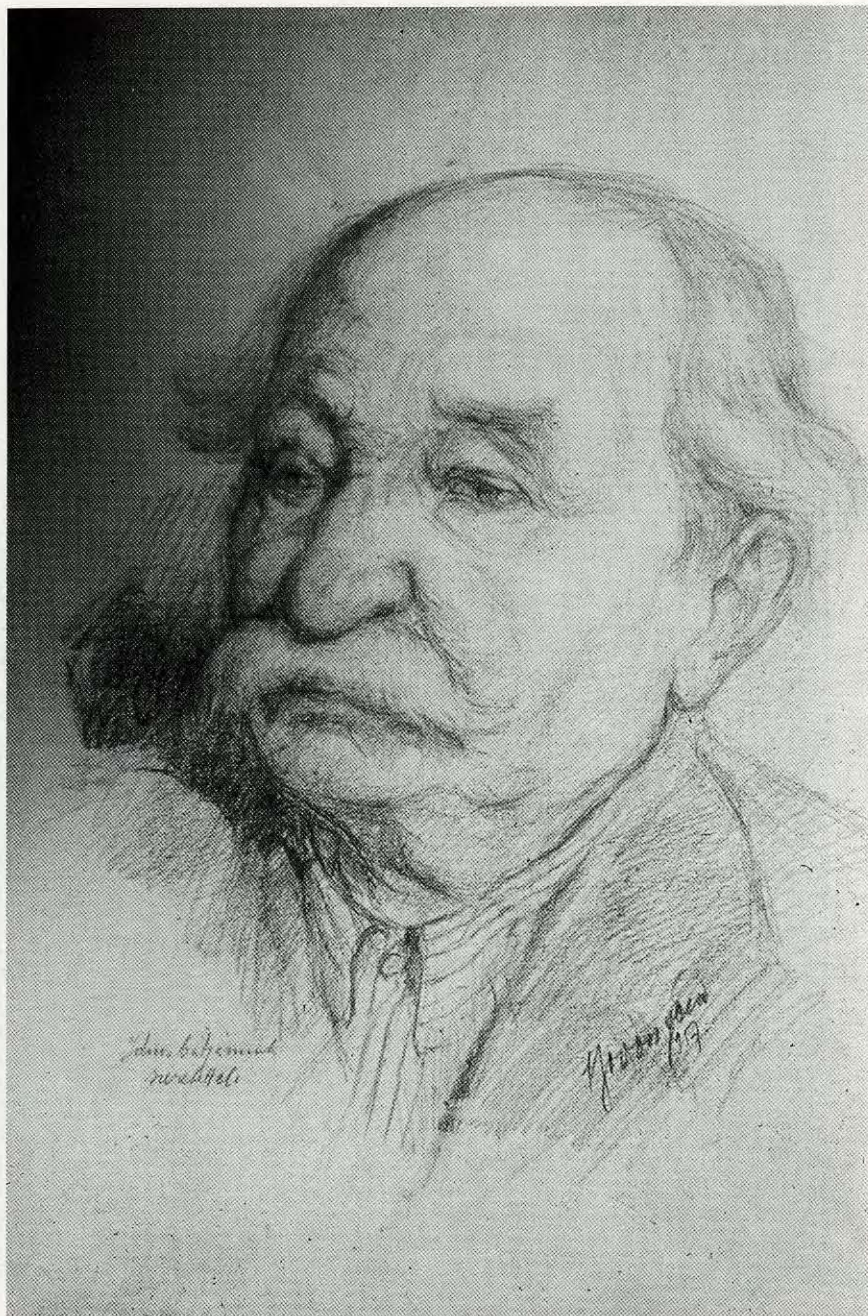
Ezzel a betűtípussal szedett szövegeket Rózsa Gábor írta.

Válakinek be kell tenni az ajtót a főutcán is.
(Fridrich Ida felvétele édesapjáról.)

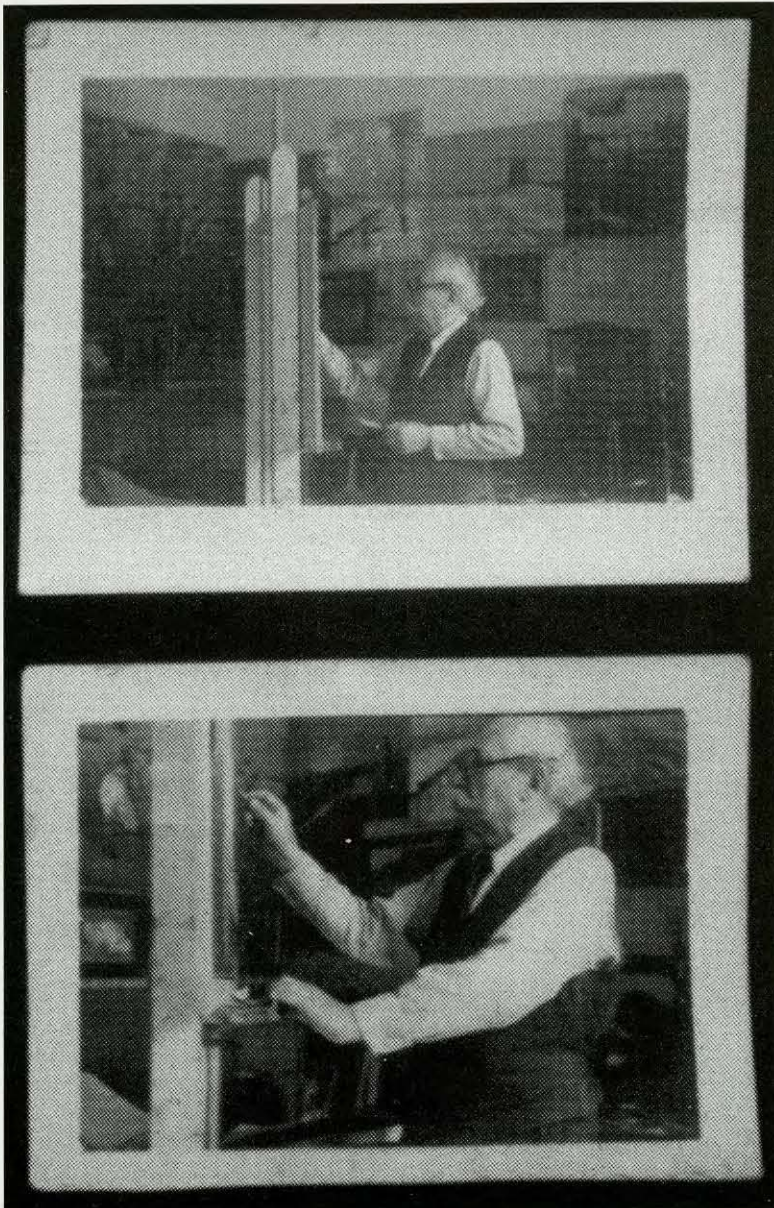
38. Megjött a Mikulás!

Boros Géza: Fridrich János portréja 1950 k., papír, kréta, 50×35 cm

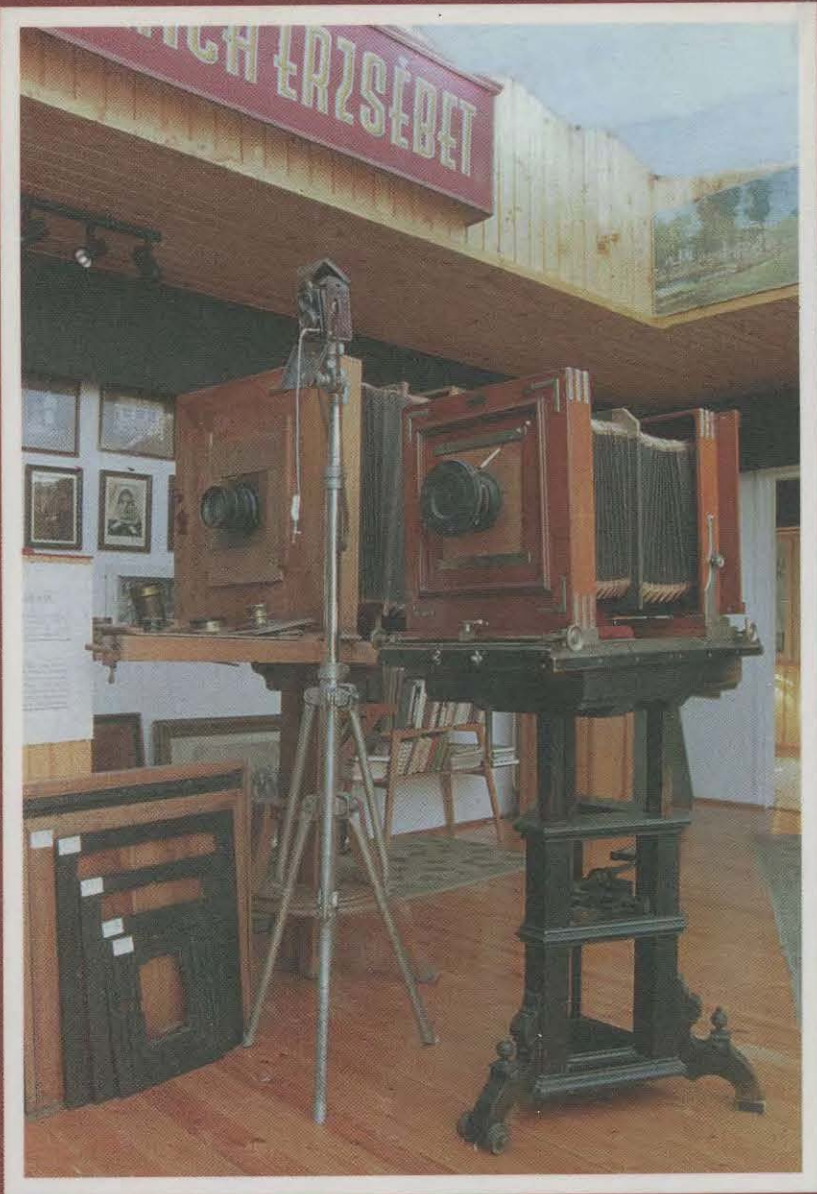
Hajmosás lesz!

Fényró mester festőállvánnyal (Fridrich Ida albumából)

71